

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské výchovy

Studijní obor: Sociální pedagogika

Bakalářský projekt

Téma: Dítě a rozvod (rozchod) rodičů a jeho dopad v dětské literatuře pro mladší a střední školní věk

Autorka práce: Gabriela Sehnalíková

Vedoucí práce: Mgr. Marcela Fojtíková Roubalová, PhD.

Olomouc 2020

Obsah

Úvod

1. Postoj k dítěti v průběhu mnoha staletí7

1.1 Dítě jako věc7

1.2 Rodina úplná a neúplná9

2. Dítě a jeho potřeby11

2.1 Mladší a střední školní období z hlediska vývojové psychologie11

2.2 Co dítě potřebuje?13

2.3 Dítě v kolektivu vrstevníků15

2.4 Rodiče a rodina a jejich úloha ve školním vzdělávání i ve výchově16

3. Rozvod či rozchod rodičů očima dítěte**Error! Bookmark not defined.**

3.1 Historický vývoj právní úpravy zániku manželství23

3.2 Uzavření manželství a rozvod v období totality23

3.3 Rozvod či rozchod vnímaný dnes24

3.4 Vnímání změny chování dítěte mladšího a středního školního věku ve školním kolektivu27

3.5 Formy péče o děti po rozvodu včetně střídavé péče28

3.6 Dítě toho druhého aneb Spokojené soužití v nové rodině?30

4. Dětská literatura a pomoc při hledání řešení co nejmenšího dopadu na dítě**Error! Bookmark not defined.**

5 Rozvod či rozchod rodičů a jeho důsledky v dětské literatuře určené pro mladší a střední školní věk34

5.1 Šmahelová Helena: Velké trápení36

5.2 Dvořáková Petra: Julie mezi slovy38

5.3 Janišová Ivona: Tomáš a jeho rytíř Bětka39

5.4 Březinová Ivona: Ťapka, kočka stěhovavá41

5.5 Kästner Erich: Luisa a Lotka43

5.6 Míková Marka: Škvíry44

5.7 Braunová Petra: Nejhorší den v životě třetíáka Filipa L.46

5.8 Fordovi Melanie, Annie a Steven: Jak přežít, když se rodiče rozvádějí49

6. Závěr

Klíčová slova

Keywords

Anotace

Bibliografie

61

Prohlášení:

Prohlašuji, že tuto práci - projekt jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární i jiné prameny a informace, které jsem v práci využila a použila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

podpis autora práce

Poděkování:

Chtěla bych touto cestou poděkovat vedoucí práce Mgr. Marcele Roubalové Fojtíkové PhD. za trpělivost, odborné vedení a cennou pomoc při zpracování tohoto tématu bakalářského projektu.

Úvod

Téma rozvod a rozchod rodičů je samo o sobě zajímavé a mnoha lidem blízké, protože ho zažili na vlastní kůži. Snad proto jsme vybrali a zpracovali toto téma v bakalářském projektu. Ten přibližuje dětem vnímání tohoto těžkého období i skrze knižní příběhy pro mladší a střední školní věk, kde se toto citlivé téma mimo jiné řeší.

Pracuji jako knihovnice v dětském oddělení Knihovny Anny Šperkové v Bučovicích a setkávám se často s dětmi - i v mladším či středním školním věku - které jsou s problematikou rozvodu často konfrontovány. Občas se mi některé svěří se svými úzkostmi a já se jim snažím pomoci aspoň dobrým slovem, přístupem či jen tím, že je vyslechnu. V rámci besed pro školy, které jako knihovnice prezentuji, jsem se rozhodla rozvod jako jedno z témat nabízených besed zpracovat a prezentovat.

V rámci této práce se budeme věnovat tématu rozvodu či rozchodu rodičů v dětské literatuře pro mladší a střední školní věk. Je to téma, s kterým se setkáváme v dětské literatuře určené právě pro tuto věkovou kategorii, poměrně často. Je pravda, že dnešní mladí lidé žijí nesezdání, takže se vlastně o rozvod v mnohých případech v pravém slova smyslu nejedná. Dítě poznamená vždy. V rámci této práce se budeme tedy věnovat tématu rozvod či rozchod rodičů očima dítěte a rozvod či rozchod rodičů a jeho důsledky pro další život dětí v dětské literatuře. Toto téma se dříve objevovalo v literatuře sporadicky, okrajově, v současné době se s ním setkáváme poměrně často. Proto je dobré a přínosné dané téma rozvodu či rozchodu rodičů a následného vlivu na dítě mladšího a středního školního věku rozpracovat do projektu, kdy pomocí vybraných příběhů zodpovíme na časté dotazy dětí. K jednotlivým knihám jsou připojené aktivity, které jsou určeny – stejně jako knižní příběhy – dětem mladšího i středního školního věku. V rámci těchto aktivit i ukázek z jednotlivých příběhů můžeme dětem navodit atmosféru, více přiblížit příběh či zápletku. Aktivity jsou různorodé – pantomimické ztvárnění scénky, scénické čtení nebo třeba práce s dokončením příběhu, jak ho vidí a vnímají samotné děti. Nedílnou součástí jsou rekvizity či vhodně vybraná hudba. Poté vše zde napsané shrneme v samotném závěru práce.

1. Postoj k dítěti v průběhu mnoha staletí

1.1 Dítě jako věc

Dějiny výchovy a vzdělávání samotného dítěte jsou úzce spojeny s dějinami rodiny. Způsob chování a výchovného působení dospělých na děti se vyvíjel a utvářel podle toho, do jaké míry byly či také nebyly uznávány potřeby dítěte v průběhu dlouhé doby. V pravěku se s největší pravděpodobností o svoje potomstvo starali ženy i muži společnými silami, o tomto však můžeme jen polemizovat, nemáme pro toto přímá svědectví.

„ ... dítě bylo po staletí vnímáno jako nedokonalá bytost a celé období dětství bylo nevýznamné. ... O psychických potřebách a poznávací aktivitě, emocionalitě a potřebě seberealizace dítěte se neuvažovalo.“(Oprailová, 2016, s. 17) Hodnota dítěte nebyla až do 4. století prakticky žádná. Dítě bylo považováno za věc, a jako s takovou se s ním zacházelo. Otec dítěte mohl rozhodovat o jeho bytí a nebytí. Dlouho nebylo zbavení se novorozence považováno za vraždu.

Podle Oprailové (2016, s. 18) o výchově dítěte, která se ve starých evropských kulturách odehrávala soukromě v rodinném kruhu, nacházíme pouze dílčí postřehy. Mírným pokrokem bylo i zakládání nalezinců pro opuštěné, nemocné a postižené děti, pro něž byly zakládány sirotčince a špitály. Děti byly pokládány za nedokonalé lidské bytosti. Vstup mezi dospělé provázely iniciační rituály – zejména se to týkalo chlapců. Nejstarší svědectví o výchově malého dítěte v českých zemích pochází ze středověku. V období Husova působení i působení jeho následníků nacházíme důraz na výchovu v rodině a účast dětí na společenském životě. Jednota bratrská dle Oprailové (2016, s. 19) uznávala význam výchovy pro „všechny, kdo obývají společný dům“. Bratrské domy byly vlastně širší společenství, kde chodili rodiče se svými dětmi. Zde je mohli na určitou dobu zanechat, aby se věnovali práci. Důraz byl však stále kladen na výchovu v rodině.

S prvními známkami změn v postoji k dítěti a jeho potřebám se setkáváme v období humanismu a renesance. Počátkem tohoto období je dílo J. A. Komenského (1592 – 1670). Poprvé se v něm setkáváme s uceleným systémem otázek, cílů, metod a obsahu výchovy. Dítě je zde představeno nejen jako dar, ale také jako záruka správného rozvoje a vývoje společnosti. Ono má být respektováno, protože je již samotným zrozením plnohodnotnou lidskou bytostí.

K nemilosrdným kritikům soudobého necitlivého pohledu na dítě a jeho výchovu byl dle Opravilové (2016, s. 23) i Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778). Dětství do 12 let považoval za klíčové, za nejdůležitější období člověka. Pro dítě do 12 let požadoval přirozený a žádnou výchovou nijak neovlivňovaný rozvoj. V roli vychovatele dokonce nabádá, aby tento netvořil ctnosti, ale bránil neřestem. Jeho myšlenky ovlivnily výchovné působení a probudily citlivé a citové vnímání dítěte a jeho potřeb u mnoha vzdělaných rodičů, kteří se jimi začali zabývat a řídit se podle nich. Je samozřejmé, že ani myšlenky Rousseauovy nezůstaly strnulé a v duchu přirozené výchovy se dále rozvíjely a posunovaly.

První polovina 18. století přinesla myšlenky s důrazem na ideje lidskosti a nutného vzdělání a výchovy pro všechny, a s tím přinesla i posun ve vnímání otázek ne vždy idylického dětství. Mnoho dětí nemělo to štěstí, že se jejich dospělosti dožili i rodiče. Mnohé se záhy staly sirotky či polosirotky. Pro tyto děti, které nemohly být vychovávány v rodině, se zřizovaly v druhé polovině 19. století útulky, sirotčince, nalezinice a jiné instituce. Začaly být zprvu zřizovány při klášterech a poskytovaly nutnou péči i ochranu zejména v době, kdy byly v důsledku válek děti osiřelé a potulovaly se jen tak po ulicích. Výchova směřovala k podřízenosti a poslušnosti. Podle Zähmeho (2005, s. 53) v 19. století vznikla měšťanská rodina s třemi generacemi pod jednou střechou. S nimi žilo také velké množství lidí, kteří s rodinou nebyli pokrevně spřízněni. Domácnost a výchova (výchova k poslušnosti a podřízenosti) spočívala na ženách, muži se starali o obživu a rozhodovali o životě rodiny. Tyto „tradiční“ trojgenerační rodiny podle Zähmeho (2005, s. 53) stále ještě v současné době existují, ale vyskytují se v mnohem menší míře, než tomu bývalo dříve.

Velkou změnu v přístupu k dítěti a snaha o respekt k dětské duši, k dětským potřebám, přináší až 20. století. Ovšem toto století je také století krize rodiny. Výchova má v člověku rozvíjet vše, co je mu vlastní, má podporovat jeho jedinečnost, co si přineslo v genech při narození. Nový postoj tedy od rodiče (a vlastně i pedagoga) vyžaduje, „aby dítě respektoval a přijímal je takové, jaké je, a nesnažil se ho modelovat podle vlastní představy.“ (Opravilová, 2016, s. 29) Reformátory školství a výchovy v prvních letech po vzniku Československé republiky podle Kaspera (2008, s. 201) spojovala zejména zásada tzv. přirozeného vývoje dítěte, i když za tímto shrnujícím konceptem můžeme u každého reformátora najít individuální a značně specifickou interpretaci, Dětství je v tomto případě stav, který coby do hloubky prožívání představuje velmi důležité, ne-li nejdůležitější životní období. Na počátku 20. století ustupuje do pozadí živelná výchova v rodině a nastupuje do popředí institucionální výchova. Ovšem výchova v rodině by měla tvořit základ formování dítěte a poté i mladého člověka stále.

1.2 Rodina úplná a neúplná

Rodinu vnímáme jako úplnou, pokud je zde otec, matka a dítě nebo děti. To je základní podoba rodiny. Podle Zákona o rodině se podle Marhounové (1992, s. 8) zdůrazňuje, že manželství se uzavírá na základě dobrovolného rozhodnutí muže a ženy vytvořit vztah harmonický, pevný a trvalý. Zákon o rodině z roku 1963 byl nahrazen v roce 2014 novým občanským zákoníkem. Starý zákon o rodině potřeboval k trvalému ukotvení pravidel soužití v rodině úplné i neúplné 109 paragrafů, nový občanský zákoník reaguje na nové skutečnosti, a tudíž má přes 300 paragrafů, které se věnují právě nejen rodině a jejímu fungování či nefungování, ale i nutnému nastavení pravidel. Máme-li být konkrétní, je to zákon č. 89/2012 Sb. Podle Sekery (2010, s. 8) rodinu můžeme rozdělit podle toho, o jaký druh se jedná – vedle úplných a neúplných rodin rozeznává také rodiny nesezdané, doplněné, třígenerační, nebiologické, rodiny využívající nové reprodukční techniky, homosexuální či lesbické, bezdětné rodiny či binokulární rodiny. V neúplné rodině zůstává s jedním či více dětmi jeden z rodičů, častěji matka, druhý rodič v této rodině chybí. Jedna neúplná rodina se může od druhé lišit. Příčiny neúplnosti mohou být různé a mohou nastat z různých příčin, a není to jen rozvod. Je to například i úmrtí v rodině, rozhodnutí matky (ať už dobrovolné či nedobrovolné) být svobodnou matkou a podobně. Dítě potřebuje cítit, že je milováno, mělo by mít pocit jistoty, ať již žije v rodině úplné či neúplné. Podle Matějčka (1994, s. 15) tento citový vztah vytváří základ pro vztah dítěte k širšímu sociálnímu okolí a jde tu u něho také o životní princip důvěry či nedůvěry v druhé lidi.

Neúplné rodiny jsou tu již od pravěku. Po mnoho tisíc let bývala hlavní příčina neúplnosti rodin smrt jednoho z rodičů – byli tu vdovci i vdovy i sirotci. Ochrana vdov a sirotek bývala znakem rytířství. Rozvody jsou zde rovněž od dávných dob, a rozhodně nejsou vynálezem moderní doby. Bývaly však spíše výsadou bohatých, chudí lidé žili dlouhá léta v nevolnictví či poddanství, kdy i o uzavření manželství museli žádat. Žádat o rozvod bývalo takřka nemožné. Masově se rozvody rozšířily teprve v posledních desetiletích. Podle grafu úhrnné rozvodovosti v letech 1950 – 2018 s údaji z ČSÚ (graf je součástí této práce v jiném oddílu) začala strměji křivka grafu stoupat po roce 1985. Do té doby byla křivka grafu rozvodovosti poměrně plynule stoupající. V této strmě stoupající křivce grafu je výjimkou rok 1999, kdy byl zaznamenán v tomto grafu ojedinělý pokles křivky rozvodovosti. Se snížením úmrtnosti lidí středního věku přitom velmi podstatně ubylo sirotek a polosrotek, relativně hodně však přibývalo neúplných rodin v důsledku rozvodu či vnitřního rozpadu rodin. Rozvody se začaly ve větším měřítku vyskytovat v 50. letech 20. století a později tento trend pokračoval a narůstal.

Ať se nám to líbí nebo ne, rozvody tu byly, jsou a asi i budou, stejně jako byly, jsou i budou ve společnosti svobodné matky, které to neměly v žádné době jednoduché. Společnost se k nim nechovala s úctou, na společenském žebříčku stály hodně nízko a bývaly i společností přehlíženy či z ní dokonce vykazovány na samý okraj. Když šly sloužit a dítě si vzaly s sebou, stejně svému dítěti nemohly dát dostatek lásky a péče, kterou dítě potřebuje, a také nebylo vždy dítě pod jejich přímým dozorem, takže se mnohdy stalo, že dítě přišlo k úrazu nebo dokonce nějakou nešťastnou náhodou tragicky zemřelo. Svobodné matky se dokonce odlišovaly od vdaných žen i jiným stylem nošení čepců či úvazu šátků, aby bylo na první pohled jasné, že je nosí svobodná matka. Postavení svobodné matky bývá velmi dobře vykresleno v starých knihách. Byla to tehdy pro ženu velká pohana, když zůstala svobodnou matkou. Dnes, kdy mnozí rodiče neuzavírají manželství, se na pojem svobodná matka díváme již trochu jinak. Ale i dnes můžeme říct, že svobodná matka je pro starší generace skoro slovo hanlivé.

2. Dítě a jeho potřeby

2.1 Mladší a střední školní období z hlediska vývojové psychologie

Mladší školní věk označuje dobu od 6 - 7 let, tedy dobu, kdy dítě vstupuje do školy, do 11 - 12 let, kdy začínají první známky pohlavního dospívání, a s tím spojené i průvodní psychické projevy. Samotný svět školy v mnohém dítě poznamenává, ač by se mohlo zdát, že se toho s osobností dítěte mnoho neděje. Školák chce pochopit a mnohdy i důkladně prozkoumat pro něj nový okolní svět i to, jak v něm věci fungují. Jsou rozdíly v chápání - mladší školní věk je vlastně takovým přelomem mezi tím, na co byly děti zvyklé v předškolním zařízení, kdy se věnovaly hrám a poznávání. Střední školní věk v období mezi 9. - 12. rokem se pak vyznačuje již stabilnějšími a vyhraněnějšími zájmy. Právě ve středním školním věku můžeme pozorovat již určitou adaptaci na školu. Děti si v tomto věku začínají více všímat vztahů mezi ostatními lidmi, v sousedství i mezi spolužáky navzájem. Rodinná výchova zůstává nadále základem, na kterém škola staví, posiluje jej a zároveň napomáhá dítěti v jeho dalším rozvoji.

Vývoj pohybových i dalších schopností je ale stále do jisté míry závislý na tělesném růstu, který je v tomto období rovnoměrný a plynulý. Kdybychom měli srovnávat děti před 30 či 40 lety a nyní, můžeme konstatovat, že dnešní školní děti jsou v průměru větší a silnější než děti před výše zmíněným obdobím. Důležité je také to, že se postupně zlepšuje během celého vývojového období hrubá i jemná motorika. Podle Langmeiera (2006, s. 120) jsou pohyby rychlejší, svalová síla je větší a nápadná je zejména koordinace všech pohybů celého těla. Roste také zájem o pohybové hry a sportovní výkony. Děti, které byly rodiči omezované či jsou tělesně slabé, podávají nižší výkony a často tedy ztrácí zájem o tyto pohybové aktivity. Je třeba je tedy k těmto hrám dostatečně povzbuzovat a věnovat jim potřebnou pozornost. Dítě si hledá místo ve společnosti vrstevníků, snaží se je zaujmout a vydobýt si tak určité postavení v kolektivu těchto svých vrstevníků. Tělesná síla a obratnost podle Langmeiera (2006, s. 120) hrají velkou roli v postavení dítěte ve skupině – rozhodují často o obdivu a oblíbenosti, o vedoucí roli a podobně. Naproti tomu malí či slabí chlapci bývají často samotáři a mohou mít neurotické příznaky právě z tohoto důvodu – nedostačují silným a oblíbeným jedincům ve třídě. Snaží se svoje nedostatky v této oblasti kompenzovat jinde – ve školní práci či mimoškolních aktivitách, soutěžích a podobně. I proto je dobré, když je sebepojetí dítěte i jeho sebevědomí dále posilováno v rodině.

Také smyslové vnímání se v tomto věku pravidelně a prakticky pořád vyvíjí. Smyslové vnímání můžeme definovat jako složitý psychický akt, který zahrnuje všechny složky osobnosti dítěte, jako jsou jeho postoje, soustředěnost, značná vytrvalost, zkušenosti z dřívější doby, zájem či očekávání. Prakticky ve všech oblastech vnímání – zvláště zrakového i sluchového – můžeme pozorovat značné pokroky. Dítě bývá pozornější, mnoho věcí zkoumá, někdy zcela důkladně, snaží se být pečlivé, vytrvalé, bývá nezdědka i kritickým pozorovatelem. Jeho svět se podle Langmeiera (2006, s. 121) významně rozšiřuje v prostoru a čase. Ve školním věku se také dítě uvolňuje z pevného sevření úzkého času a prostoru, který mělo jako předškolní dítě značně zúžený. Správně chápe významy slov označujících časové období i abstrakta – zítra, za chvíli, včera, konečno, nekonečno, svoboda a podobně.

Významně se v tomto období rozvíjí také řeč, slovní zásoba stoupá. Sedmileté děti znají víc než 18 tisíc slov a jedenáctileté již více než 26 tisíc. Mírnou převahu v rozvoji řeči mívají dívky před chlapci. Rychlý vývoj řeči podporuje také rozvoj paměti. V tomto období se nejvíce rozvíjí, a proto je krátkodobá i dlouhodobá paměť v tomto věku stabilnější. „Další zlepšování paměti ve školním věku je podmíněno jednak bohatostí již osvojených znalostí, do nichž se nové znalosti snáze integrují a díky jejich větší propojenosti jsou snáze reprodukovatelné, jednak tím, že školní dítě začíná samo využívat i různých záměrných paměťových strategií.“ (Langmeier, 2006, s. 124) Pokud jde o učení, získává tento proces jinou rovinu, jinou kvalitu již tím, že se více opírá o řeč a je plánovitější.

Kognitivní vývoj dítěte mladšího školního věku značně pokročil od jeho vnímání světa v předškolním věku. „Dítě je už také schopno řešit některé problémy jen v mysli, pokud si je může představit, tj. vyvolat paměťové stopy dřívějších vjemů.“ (Langmeier, 2006, s. 124) Přejít od názorného myšlení do stádia řešení konkrétních situací podle Langmeiera (2006, s. 125) předpokládá Piaget od začátku školního věku – tak kolem 7 let. Podle něj podstata nového vývoje myšlení spočívá v tom, že je dítě schopno různých myšlenkových pochodů, vzájemné spojení různých myšlenkových procesů. Školák již také lépe chápe a vnímá příčinné vztahy – zaměňuje následnost za příčinnou souvislost, nespokojuje se zpravidla s prostými soudy, kdy někdo něco řekl. Chce mnoha věcem tzv. přijít na kloub. Výkony dětí bývají zhusta závislé také na motivaci i v mnoha dalších činnostech osobnosti dítěte. IQ (inteligentní kvocient) je v tomto věku značně nestálý a neustálý. Vývoj morálního vědomí a jednání se podle Langmeiera (2006, s. 132) také časem mění. U dětí kolem 7 - 8 roku věku (tedy ve věku zahájení školní docházky) se morálka dítěte stává autonomní v tom slova smyslu, že dítě uznává za správné či nesprávné samo o sobě určité jednání či situaci, a to bez ohledu na dospělého, na jeho názor a leckdy i příkaz. Je také vůči dospělým kritičtější. Teprve s hranicí

11 - 12 let většina dětí podle Langmeiera (2006, s. 133) proniká hlouběji do podstaty mravního hodnocení, když přihlíží i k motivům jednání. Bere ohled na určitou situaci, vnější podmínky a častěji i na vnitřní pohnutky.

2.2 Co dítě potřebuje?

Člověk je ve své podstatě společenský tvor a chce někam patřit. Reakce dítěte na jiné dítě či děti má v podstatě jiný ráz, je jiná, než reakce dospělého. Jen ve skupině vrstevníků se může dítě učit důležitým sociálním postojům i názorům. Patří sem pomoc slabšímu, spolupráce navzájem, patří sem ale také soupeření či soutěživost. Některé děti zlobí. Jsou to děti s nedostatečnou mírou sebedůvěry. Prostě nevěří, že mohou někam patřit, když se budou chovat naprosto běžným způsobem. „Mnohé z toho, co jsme zažili jako děti, získává svůj smysl teprve po letech. A mnohé, co se přihodí později, zůstane bez vzpomínek na naše dětství nesrozumitelné. ... Všechno souvisí se vším.“ (Ebbert, 2011, s. 6)

Co vlastně potřebuje dítě? Potřebuje jistě mnoho věcí, ale ze všeho nejvíce snad jistotu – jistotu ve vztahu ke „svým,, lidem. Podle Matějčka (1994, s. 9), aby lidské mládě přežilo, potřebovalo tu mít „svoje“ lidi, kteří by mu poskytli ochranu a pomoc, protože ono samo bylo velmi dlouho a přespříliš bezmocné. Těm jeho lidem - ať již jsou to vrstevníci, spolužáci ve škole či rodiče - na něm však muselo současně také záležet. Poskytování ochrany a pomoci bezbrannému mláděti muselo být hluboce založeno na psychické potřebě, protože jinak by celý mechanismus vztahu nefungoval. Výchovná činnost zaměřená na děti provázela i provází lidstvo, potažmo i rodinu, snad odjakživa, ale její metody či obsah, ty prošly velmi složitým vývojem. Někdo může namítnout, že to není nic těžkého – vedeme dítě k učení se a poznávání nových poznatků a ono je vlastně svým způsobem i vděčné za vše, co mu zprostředkujeme, co mu nabídneme. Opak je pravdou. Výchova je činnost velmi tvůrčí a rozhodně není lehká. Je nutné občas z odstupu posoudit, zda metoda, kterou při výchově v rodině postupujeme, je správná. Každý člověk je osobnost již od útlého věku. Musíme tedy brát na zřetel i individuální přístup v situacích, které to vyžadují. Podle Marhounové (1992, s. 31) je přitom třeba dovolit, aby dítě zakoušelo více radostných pocitů, než aby bylo stále káráno a ztrácelo tak sebedůvěru a úctu. „ Každé dítě, i to špatně se učící, by mělo mít základní jistotu, že ho jeho rodiče milují...“(Marhounová, 1992, s. 35) V rodině se také podle Marhounové (1992, s. 36) stává členem schopným se spolupodílet na provozu domácnosti dle svých možností. Velmi důležitý je také respekt jako základní postoj pro vztahy a výchovu. „Výchozím bodem

je respekt, úcta k dětem (a samozřejmě i k dospělým).“(Kopřiva, 2007, s. 14) Respektovat druhé, chovat se k nim s úctou, znamená chovat se k nim tak, abychom nezraňovali jejich lidskou důstojnost, nedovolit si nic, co v žádném případě nechceme, aby si oni dovolili k nám. Přijmout fakt, že se od nás mohou ostatní lišit. Neznamená to, že jsou pro to špatní, horší než my.

Prostředí, kde se výchova odehrává - můžeme toto prostředí nazvat rodinné - by mělo být k této výchově vhodné, plné podnětů a pro dítě zajímavé. Děti by se v tomto prostředí měly cítit jistě, bezpečně, měly by cítit zájem ze strany rodičů i lásku, měly by se cítit dobře a být spokojené. Děti se rády učí napodobováním někoho či něčeho. I tohoto mohou rodiče využít a poskytnout touto metodou princip nápodoby správného vzoru chování, jednání, postojů či činností. Výchova by se měla uskutečňovat ve všech činnostech a situacích, které se v průběhu dne vyskytnou, ať již jsou pro dítě standardní či nestandardní. V žádném případě by ve výchově neměly být potlačeny zájmy dětí a jejich individuální potřeby. Podle Rogge (2015, s. 11) jsou rodiče dnes neustále pod drobnohledem. Bývají často tzv. „zaškatulkováni“ a mnozí z nás vědí, jak bývá těžké se z takové „škatulky“ vymanit. Média v pohledu na rodiče také mnohdy nepomáhají. Často můžeme slyšet, co rodiče dělají špatně, co neumějí, co bývá často zanedbáváno z jejich viny. Hovoří se o dětech, ale jak to mnohdy vidí rodiče, tomu nebývá moc popřáno sluchu. Proces výchovy je dlouhodobý a rodiče si při něm často kladou otázky typu: „Dělám to dobře?“ či „Udělal(a) jsem všechno správně?“ či „Nestrádá mé dítě v něčem?“ Otázky jsme zde položili a vypsali náhodně, určitě by se jich našlo mnohem víc. Výchova je vztah a průběžné provázení dětí prakticky celým životem. Pokud jsou malé, je to provázení neustálé, jak rostou, stáváme se spíše na jejich cestě vzdálení průvodci, rádci, ti, co čekají, zda budou o radu od svých dětí požádáni. Nelze také předvídat výsledek výchovy, i když se rodiče opravdu snažili. Stejně jako jsou děti individualitami, podobné je to s rodiči. Pro některé je například poskytování volnosti dítěti velmi obtížné, jiní s tím nemají žádný problém. A leckdy svým dětem ani nejsou schopni poskytnout oporu. Rodiče by se měli umět přijat i se svými drobnými i většími nedostatky a také umět ukázat dětem, že nejsou „supermani“, kteří všechno umí, všechno zvládnou, všechno dokážou. Jenom potom budou vyrovnaní a budou schopni vnímat a přijímat věci kolem sebe a se svými dětmi budovat vzájemný vztah rodič - dítě.

Trochu specifickou roli v tomto případě hraje dítě prvorozené či jedináček. Věnujme se ale spíše prvorozenému dítěti. Podle Prekopové (2015, s. 56) je od nepaměti v podvědomí mnoha lidí přesvědčení o důležitosti prvorozených. Dítě má specifické postavení v rodině. Je první, jsou na něho kladeny větší požadavky, je mu více čteno a více rodiči vysvětlováno. Podle

Jungwirthové (2013, s. 40) dokonce od něj nejvíc očekáváme a nejvíc nás mrzí, že nejde v našich šlépějích. Bylo to tak v historii, je to mnohdy tak i dnes.,,Postiženy jsou nejvíce děti velmi mladých matek a nezralých žen, které jsou stále závislé na svém domově.“ (Prekopová, 2015, s. 57) Jak již bylo výše řečeno, prvorozeným se věnujeme asi nejvíce. Bývají chytří, někdy až moc, takže mohou působit jako malí dospělí. V prvních letech pobývají především ve společnosti dospělých, bývají úzkostnější, než jejich mladší sourozenci. Podle Prekopové (2015, s. 74) s příchodem sourozence se vše mění. Dosud se mohl prvorozený cítit jako součást světa dospělých, ale teď už mu tento svět nepatří. Nezřídka cítí odpovědnost za druhé, za jejich činy. Pokud se však rozhodnou postavit celou silou své osobnosti proti rodičovské autoritě, pak to stojí za to, a jdou do opozice prakticky ve všech oblastech do té doby třeba poklidného rodinného života. „Když se rodiče dokážou vcítit do jejich protestu a vycítí za ním nouzi, když připustí, aby děti prožívaly svá citová hnutí, a svou blízkostí jim poskytují útěchu, vyrostou z těchto „rebelů“ děti, které budou schopné snášet zátěž a budou mít velkou sebedůvěru.“ (Prokopová, 2015, s. 53)

Podle Matějčka (1996, s. 11) bývají rodičovské postoje u mladých rodičů většinou dobře zformovány, ovšem tak jak vyžíváme každý jinak, tak i jinak vyžíváme do rodičovské role. Na rodičovství se nedá 100 % připravit, některé věci děláme intuitivně, některé zase metodou pokus - omyl. Se sbíráním zkušeností v této oblasti je to podobné jako s každou jinou lidskou činností - u každé se učíme celý život. I když se staneme prarodiči a naše děti v roli rodičů si myslí, že si víme se vším rady, tak tomu tak zdaleka není.

2.3 Dítě v kolektivu vrstevníků

Pro dítě je kolektiv jeho vrstevníků velmi důležitý. Dítě se v kolektivu ostatních vrstevníků socializuje, uvědomuje si svoji roli v kolektivu a učí se základním pravidlům komunikace s druhými dětmi, většinou svými vrstevníky. Získává určitý pevný řád. Společně s nimi objevuje okolní svět, který je pro něj zajímavý. Dítě prožívá radost i smutek v kolektivu svých vrstevníků, raduje se z úspěchu ve hře i z toho, že poskytlo pomoc. Může se podělit o radost ze školních úspěchů, nebo že mohlo někoho obdarovat. Pro dítě je také důležité srovnání: Co dělá kamarád? Dokážu to taky? Přijme mě do své hry? I pedagog hraje v dětském kolektivu velkou roli. Je nejen nositelem nových informací, ale i iniciátorem společných aktivit. Nabádá k tomu, aby děti uměly popisovat činnost, kterou dělají, aby ji dokázaly spojit s jinou činností. Pokud je to možné, může být pro děti po rodičích prvním

vzorem v kladném slova smyslu, člověkem, ke kterému se dítě utíká se svými úzkostmi a strachy. Dítě se v dětském či třídním kolektivu učí rychleji, protože svým způsobem napodobuje své vrstevníky. Učí se dodržovat určitá pravidla. Dítě, které bylo dlouho od dětského či třídního kolektivu vzdalováno - důvody mohou být různé - mívá zpočátku problém se začlenit mezi vrstevníky. Nemá návyky a hůře se mu začleňuje do kolektivu. Proto i odborníci jednoznačně doporučují zařadit dítě do kolektivu vrstevníků, v kterém bude fungovat a řídit se nastavenými pravidly.

Jenže se nabízí otázka, jak by rodiče měli reagovat na některé nevhodné vzory ve vrstevnické skupině svého dítěte nebo svých dětí? Ať se to totiž rodičům líbí či ne, pro dítě jsou vrstevníci, ať již s dobrým či ne zrovna nejlepším příkladem, velmi důležití a začínají se od rodičů v určitých chvílích odpoutávat. Dítě a jeho vrstevníci vytváří pocit sounáležitosti. Mají společné zájmy, společná tajemství, plánují společné akce i dobrodružství, vymezují se proti světu dospělých. U mnoha rodičů se při slovu kamarádi spustí v hlavě okamžitě alarm. Začne blikat výstražná kontrolka. Mají strach (mnohdy oprávněný), že se dítě vymaní z jejich vlivu a bude vystaveno vlivům jiným, které už nebudou moci plně kontrolovat. Kamarádi, přátelé, vrstevnická skupina totiž ať chce nebo ne, zasáhne do života rodiny, do rodiny, kde výchova a vliv pocházel do té doby jen ze strany rodičů na dítě. Odteď bude vše jinak. A z toho bývá ze strany rodičů často strach a obava. „Přátelství se zakládá teď na jiných hodnotách než dříve. Záleží na tom, zda jeden druhému má co říci, zda si rozumějí. ... Děti, které vyrostly „bez lásky“ nebo v konfliktním rodinném prostředí, velmi těžko k této otevřenosti dospívají a v době, kdy by měly získávat trvalejší přátelství, nemají pro svou neschopnost citové odezvy.“ (Smahel, 1995, s. 125 – 126) Podle Smahela (1995, s. 126) také přátelství, která se navazují v mladším či středním školním věku, obvykle dlouho školní období nepřetrávají.

2.4 Rodiče a rodina a jejich úloha ve školním vzdělávání i ve výchově

„V nejširším vymezení může být rodina definována jako „institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti, anebo, česky, společností uznávaný způsob, jak mít a vychovávat děti. ... Lidská rodina jako sociální instituce musí proto obsahovat i jistý prvek trvalosti.“ (Možný, 2006, s. 114) Děti jsou ne nepodstatnou součástí této „malé společenské skupiny“. Vztahy mezi jednotlivými členy by měly mít, jako v mnoha jiných skupinách, svůj řád a pravidla. Dítě by se v rodině mělo cítit bezpečně. Dle Třesohlavé (1990, s. 38) je v zájmu dítěte, ale i rodičů, rozvíjet co nejvíce kladné city, aby umožňovaly dítěti

kladné city prožívat. Velmi důležitým zážitkem je radost z úspěchu ve hře, radost z poskytnuté pomoci, z obdarování, ze školních úspěchů, z dobrých známek i úspěchů v soutěžích, pokud se jich dítě zúčastňuje. Tak jako je každý z nás jiný, tak i každé dítě je jiné. Vyšlo z rodiny, kde jsou nastavena určitá pravidla. V každé rodině je jiný výchovný styl, pravidla i vzájemná komunikace. „Vzájemná komunikace rodičů před dítětem by měla být vždy velice šetrná, ohleduplná ke vzájemným vztahům všech členů rodiny. Rodinná interakce a komunikace je pro dítě jednoznačně modelovou situací, zde si dítě osvojuje vzory pro komunikaci s rodiči a sourozenci. Neuváženě pronesená slova mohou na dítě hluboce zapůsobit, i když třeba byla určena jinému členu rodiny.“ (Třesohlavá, 1990, s. 49)

Výchova je v každé rodině jiná. Podle Třesohlavé (1990, s. 49) se nejčastěji setkáváme se třemi typy výchovy. Je to styl autoritativní, kdy rodiče nebo jeden z rodičů vyžadují bezpodmínečné uposlechnutí všech příkazů. Tento přístup nerespektuje individualitu dítěte. Další styl je styl liberální, který spočívá v ponechání volnosti jednání. Dítě se má pro žádoucí chování rozhodnout samo, ale zde musí být rodiče dobrými vzory dítěti. Poslední styl je styl demokratický, který spočívá v respektování vzájemné součinnosti v rodině, kdy se všichni radí a vzájemně si pomáhají.

Otázkou, o které se poměrně často diskutuje, je odměna a trest jako výchovný prostředek, a to jak ve škole, tak i ve výchově v rodině. „Odměna je takové působení spojené s chováním a jednáním jedince, které vyjadřuje pozitivní hodnocení a přináší vychovávanému radost a uspokojení některých jeho potřeb.“ (Čapek, 2014, s. 119) Podle Čapka (2014, s. 124) odměny a tresty jako tradiční behavioristický přístup patří mezi nejběžnější výchovné prostředky. „Zpočátku odměňujeme častěji a odměny jsou malé.“ (Čapek, 2014, s. 179) Podle Čapka (2014, s. 170) je chybné ve výchovném působení i opomenutí odměny. „Děti, které mají zkušenost, že je dospělí mohou odměnou přimět k nějaké činnosti, pravděpodobně zkusí tento způsob ovlivňování druhých použít zase k dosahování svých cílů. Pokud zjistí, že funguje, otvírá se cesta k vytvoření návyku kupovat si druhé odměnami.“ (Kopřiva, 2007, s. 161) Čapek (2014, s. 444) cituje jistou psycholožku, která dokonce odměny ve smyslu „udělej tohle a dostaneš tamto“, přirovnala k výchově ke korupčnímu jednání. Ano, pohledy na odměňování se liší a napanuje ani v tomto ohledu jednotný názor vychovatelů, ať již se jedná o pedagogy, psychology či rodiče. Ve výchovném procesu ve škole i v rodině hraje také podstatnou roli trest. „Trest je takové působení spojené s chováním a jednáním jedince, které vyjadřuje negativní hodnocení a přináší vychovávanému nelibost, frustraci nebo omezení některých jeho potřeb.“ (Čapek, 2014, s. 119) Trest by měl být zcela výjimečným postupem, zejména u hodně malých dětí. Nejen v mladším školním věku mohou časté - a ne vždy

zdůvodněné a zdůvodnitelné - tresty navodit silný strach a také úzkost, které mohou vést až k poruchám spánku. Když je trest častý, děti ho vnímají jako křivdu, zůstává jim dlouho v paměti a může narušit i vzájemné vztahy mezi rodiči a dítětem. Základní pravidlo trestu je, aby dítě nebylo trestáno v afektu nebo unáhleně. „Trestem se nestane jedinec zodpovědnějším, nezvýší se jeho rezistence ke svedení, nezmění se jeho potřeby, zájmy, nezvýší se úroveň rozvoje jeho myšlení atd. Je pouze prostředkem, který předává velmi zřetelně sdělení o tom, že NE znamená NE!“ (Navrátil, 2011, s. 39) Naproti tomu je pochvala vnímána velmi pozitivně. Dítě má radost, prožívá okamžiky štěstí, když je chváleno.

„Úloha rodiny však nespočívá pouze v jednostranném uspokojování potřeb dítěte, ale je také závislá na vzájemném uspokojování specifických potřeb. Dítě projevuje rodičům svoji lásku, důvěru, dává jim pocit vzájemného citového vztahu, vědomí společenské hodnoty a důležitosti výchovné práce a v neposlední řadě je to pocit „otevřené budoucnosti“ a „perspektivy života.“ (Třesohlavá, 1990, s. 50) Důležitá je jednotnost rodinné výchovy, kdy k sobě rodiče i děti mají důvěru i citovou náklonnost k sobě navzájem. Na dobrou a vyváženou výchovu v rodině může navázat dobrá školní výchova. Podle Rheinwaldové (1993, s. 15) se často vyskytuje i názor, že děti se mají nechat růst bez vnějších zásahů a že jedinou rodičovskou povinností je dítě krmit, šatit a zajistit mu přístřeší. Někdy rodiče nemají finance, vzdělání či vůli udělat víc, zvláště pokud se rodiči stali nedobrovolně - nemají třeba dokončenou školu či jim dítě brání v kariéře. Ale zodpovědnost podle Rheinwaldové (1993, s. 15) za výchovu budoucí generace patří rodičům, ať už se jim to líbí či ne. Ani adoptivní rodiče často nebývají plnohodnotnou náhradou za vlastní rodiče. Dítě mnohokrát, jak je známo z praxe, dalo přednost vlastnímu „zlému“ rodiči před hodnými lidmi z adoptivní rodiny, kde by se po mnoha stránkách mělo lépe. Podle Fontany (2003, s. 25) pouto, připoutání, vzniká i mezi dítětem a nevhodným rodičem, pokud tento rodič působí jako hlavní pečující osoba. „...pro uspokojivý sociální vývoj se zdá nezbytné, aby vztah dítě – rodič byl od samého počátku dobrý.“ (Fontana, 2003, s. 25)

3. Rozvod či rozchod různými pohledy

Definici rodiny můžeme vykládat různě, dívat se na ni z různých pohledů, z různých hledisek. Může to být např. pohled ekonomický, náboženský, zdravotní - a to je jen malý výčet těchto pohledů. Rodina je základní jednotkou státu, na kterou však působí, zvláště v dnešní době plné stresu a neklidu, mnoho ovlivňujících faktorů. Ne každý se přes tyto rodinu nedobře ovlivňující faktory dokáže přenést. Lidé jsou mnohdy netrpěliví, neumí řešit konflikty, nedokážou se spolu dohodnout na základních věcech, a často tak přichází rozvod nebo rozchod partnerů, rodičů. Definice slova rozvod podle sociologického slovníku: „rozvod – právní akt ukončující manželství žijících osob. Většinou jde o důsledek faktického rozpadu manželského vztahu. Rozvod je i v západní sekularizované kultuře v důsledku křesťanské tradice stále považován za negativní jev, mimo jiné i pro psychické a ekonomické důsledky dopadající na děti a partnery. Možnost a formy rozvodu se podle společnosti liší. Rozvodem vzniká neúplná rodina, ale značná část partnerů vstupuje časem do nového manželství. Růst rozvodovosti vede k růstu sociálních problémů společnosti (pracovní možnosti rozvedených matek, narušená výchova dětí). Faktory usnadňující rozvody jsou mimo jiné: vyšší důraz na osobní spokojenost ve vztahu oproti ekonomickému prvku silnému v tradiční společnosti, ekonomické a sociální emancipace ženy, ztráta kontroly širokého příbuzenstva nad (nukleární) atomovou rodinou, možnost uzavření nového manželství, společenská tolerance k rozvodu.“ (Jandourek, 2001, s. 209)

Rozvod či rozchod rodičů bývá velmi traumatizující událost pro všechny zúčastněné, rozhodně to není jednoduché období pro nikoho z nich. Snad nejhůře ho nesou děti, protože je to pro ně nový, mnohdy traumatizující stav. Podle Matouška (2015, s. 25) to, že rodiče spolu nežijí, rozcházejí se nebo se rozešli před časem, prožívá dítě těžce. Pokud je nuceno se přiklonit na jednu či druhou stranu, toto jednání poškozují jak vztah ke klíčovému dospělému člověku, tak i pocit vlastní hodnoty dítěte. V této situaci je neskutné se na někoho spolehnout, naopak je zcela logické očekávat další možná zranění a předem se proti nim bránit. Rodiče se často hádají a moc si spolu nerozumějí, tedy spíše si přestávají rozumět. Nebo si znovu nechtějí rozumět. Někdy také spolu přestanou mluvit. Aktivitu, které dříve dělali všichni společně, už nejsou. Mnohé děti mají – zvláště zpočátku – strach, že se rodiče hádají kvůli nim. Podle Matějčka (1996, s. 49), jestliže se v rodině děje něco stresujícího (a to rozvod nebo rozchod rodičů pro dítě nepochybně je), tak tím, že dítě ve škole tráví několik hodin denně v pro ně klidnějším, citově příznivějším prostředí, dopravává se mu odpočinek od

nepriměřených zátěží, a tím i příležitost k ozdravení. Pokud tedy nemají rodiče vhodné rodičovské postoje nebo jsou jejich výchovné zásady jiné, než běžné normy chování a jednání, dítě ve škole poznává to, co je běžné a normální. Dítě je od nežádoucích vlivů, nevhodného chování rodičů či jejich mluvy a případných hádek eliminováno alespoň na pár hodin, na určitou část dne, a porovnává své názory s názory jiných dospělých, než rodičů.

„Děti se ze všeho nejvíce obávají, že přijdou o jednoho nebo o oba rodiče. Strach narůstá obzvláště po rozvodu, protože se rodiče navzájem nesnášejí, vyhýbají se sobě nebo se stále prou a hádají.“ (Everett, 1994, s. 33) Rozvodem dále zaniká i další rodinná struktura, která ve většině případů již nebude existovat. Dětem je proto nutné jasně - a pro jejich věk srozumitelným způsobem - vysvětlit, že táta s mámou už spolu nikdy nebudou, že se možná už nebudou setkávat i s některými příbuznými, s kterými se doposud setkávaly, aby v nich nezůstaly plané naděje. Rodiče by měli také děti ujistit, že je budou mít pořád rádi, že jejich láska k nim se v žádném případě nezmění, že nikam nezmizí, že se neztratí a že nezáleží na tom, že se táta s mámou už nemilují. Bylo by krásné a potřebné, aby láska dětí k nim - jako k rodičům - zůstala.

Další otázkou také zůstává, když rodiče dítěti poskytují informaci o tom, že se rozvádí, jak moc zacházet do podrobností. Ano, něco mu říct musí, ale jen několik informací a úměrně věku, aby dítě mohlo o tomto přemýšlet. Argumenty typu „odcházíme od sebe, protože se už nemilujeme“ či „Odcházíme od sebe, protože už spolu nedokážeme žít“ nebo „Odcházíme od sebe, protože miluji někoho jiného“ jsou rozhodně přijatelnější a dítě jim lépe porozumí, než když řekneme například „Odcházím, protože to pro Tebe bude lepší“. (Berger, 2011, s. 31).

„Děti nepotřebují, aby se jejich rodiče zbožňovali, ani aby se k sobě chovali slušně. Potřebují, aby byli spolu.“ (Berger, 2011, s. 19) Tato slova vyslovená a autorkou, americkou terapeutkou Judith Wallersteinovou sdělená v studii „Nečekané dědictví rozvodu“ vyvolala mezi odbornou veřejností velký rozruch. Dále k tomuto tématu autorka uvedla, že dospěla k závěru, když sledovala 131 dětí v době rozvodu rodičů a po 25 letech po tomto rozvodu je znovu kontaktovala, že jsou tyto osoby náchylnější k drogám a alkoholu, než děti ze stabilních rodin. „Kdyby rodiče těchto dětí tušili, jaké svým dětem způsobí škody, nikdy by rodinu nerozvraceli.“ (Berger, 2011, s. 19)

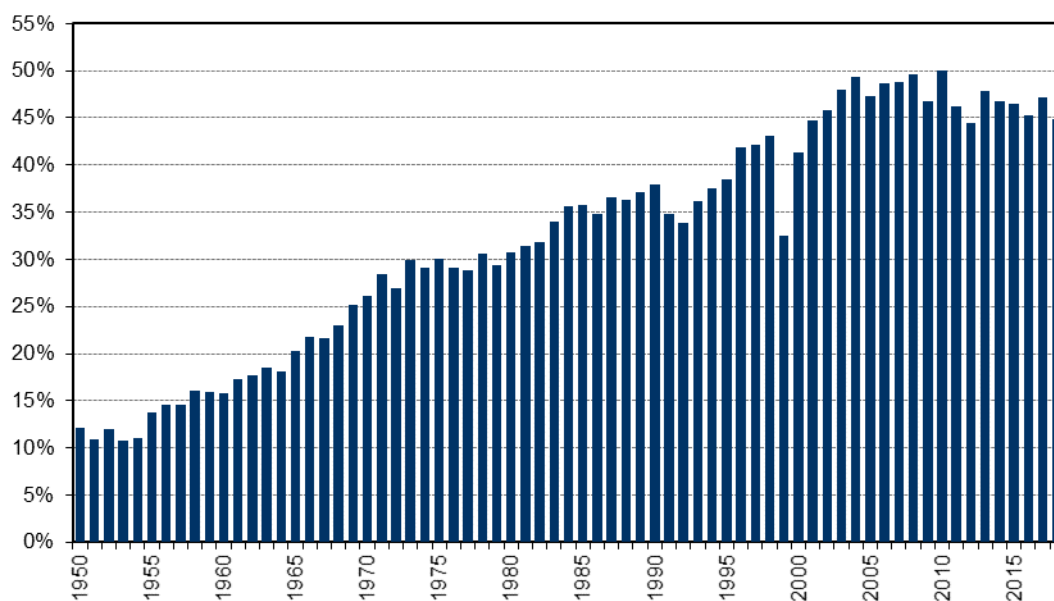
Většina dětí prochází obdobím citových zmatků v délce jeden až dva roky po rozvodu rodičů. Období, které je pro dítě stresující, však trvá podstatně déle. Pro dítě jsou velmi traumatizující rodičovské hádky. A je jen dobře, když je po rozvodu rodičů uchráněno od těchto neustálých hádek. Nejde to ale vždy - mnoho rozvedených buď zůstává bydlet ve společném bytě či domě, protože nemají dostatek financí pořídit si nové vlastní bydlení či nemají finance na

vyplacení podílu z bytu či domu druhému, tentokrát již bývalému partnerovi. A tak třeba hádky pokračují dál. I když se partneři od sebe odstěhují, může válka mezi nimi pokračovat i dlouho potom, co spolu nesdílí společnou domácnost, či co spolu přestali žít. A že tím velmi ubližují svému dítěti, o tom nikdo nepochybuje. Děti jsou rozvodem či rozchodem rodičů velmi zraněné a rodiče, pokud jsou rozumní, by měli udělat všechno proto, aby se děti co nejlépe - a v nejkratší době - po této stresující situaci, mohly uklidnit a stabilizovat se v současné situaci či stavu. Pro dítě je někdy obtížné zbavit se vzpomínek, které byly či jsou pro něho nepříjemné. Dítě může na rozchod rodičů reagovat i tak, že má pocit viny. Není to vždy pravidlem, ale více rozvodů bývá ve vyloučených lokalitách, v lokalitách, kde se často vyskytují ve vyšší míře i sociálně patologické jevy. Možná i ony bývají často příčinou rozhodnutí partnerů o tom, že se rozvedou.

Mnoho dětí je smutných. Smutek může být z důvodu, že společně s oběma rodiči nebude trávit dovolené, každodenně s nimi večeřet u společného stolu či jen tak s nimi posedět a každého z nich vzít za ruku. Některé děti se odmítají smířit s rozvodem či rozchodem rodičů, dítě bývá nezřídka i připraveno o část své identity. „Dítě se od narození utváří skrze společné jednání rodičů.“ (Berger, 2011, s. 27) Rozvodem rodičů dítě ztrácí i dvojici, která je v mnohém sjednocená, zvláště k obdivu k dítěti, svému dítěti, k jedinci s jejich geny, postoji, gesty, rysy i názory. Právě ty rysy, podobnost dítěte jednomu z rodičů, v některých rodičích mohou partnera, který s dítětem zůstává, bolestně zraňovat a mohou k dítěti vysílat výčitky typu „šklebíš se jako on (ona)“ nebo „držíš to jako on (ona)“. Není to správné, ale v mnoha rodinách se tak děje.

Stále častěji se setkáváme i s tím, že rodiče svoji výchovu nezvládnou a pokud širší rodina nechce, aby dítě bylo odebráno z rodiny a skončilo v dětském domově, nastupují na místo rodičů se vším všudy - s právy i povinnostmi - prarodiče dětí. Ti často nahrazují dítěti to, co postrádá - porozumění, lásku i prosté povídání si o situaci, v které se děti právě nacházejí. Stávají se nezřídka pěstouny těchto dětí.

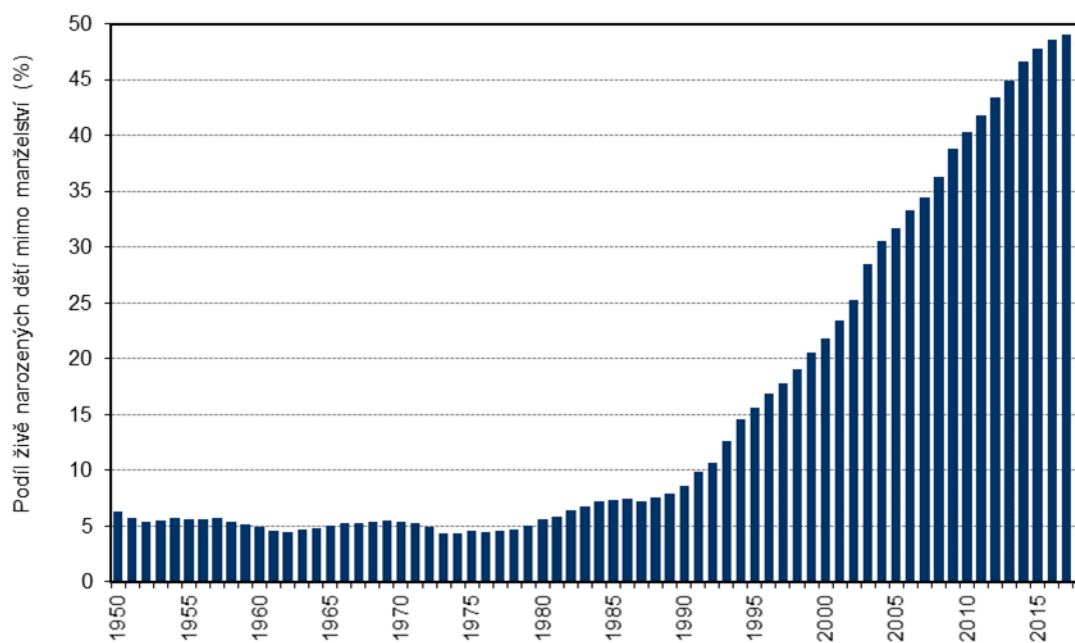
Úhrnná rozvodovost* v letech 1950-2018

* Podíl manželství končících rozvodem za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství.

<https://www.czso.cz/csu/czso/uhrnna-rozvodovost-v-letech-1950-2018>

Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2018

<https://www.czso.cz/csu/czso/podil-deti-narozenyh-mimo-manzelstvi-v-letech-1950->

[2018](#)

3.1 Historický vývoj právní úpravy zániku manželství

Jeden z nejstarších způsobů zániku manželství je, že může být prohlášeno za neplatné tzv. anulováno. Všechny právní úpravy se podle Možného (2006, s. 205) pohybují mezi dvěma póly – na jedné straně stojí zákoníky, které jednou uzavřené manželství považují za nerozlučitelné ve stylu manželského slibu pronášeného při uzavírání sňatků před církví „dokud nás smrt nerozdělí“. Oproti tomu stojí názor, že rozchod manželů je jejich čistě soukromá věc, věc jejich vzájemné dohody a vyžaduje se jen registrace zániku manželství. Pokud bylo manželství uzavřeno v kostele před katolickým knězem, je svátostí, která je nezrušitelná nebo nezneplatnitelná bez závažného důvodu. Platí zde „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“. Pokud již dojde u církevně uzavřeného sňatku k rozvodu a jeden z manželů chce uzavřít sňatek nový, není možné jej uzavřít znovu v kostele před knězem, protože původní manželství je z hlediska církevního práva bráno jako stále platné, nerozlučitelné.

3.2 Uzavření manželství a rozvod v období totality

Rozvod byl vždy vnímán jako narušení stavu, který se dotkne všech zúčastněných stran. Většina mužů a žen vstupovala do manželství v poměrně mladém věku, muži se často ženili i během výkonu základní vojenské služby, dívky neznámka ještě před ukončením střední školy nebo učiliště. Nebyly výjimkou případy, kdy museli rodiče snoubenců žádat o jejich zploletnění, aby mohli sňatek uzavřít, zvláště bylo-li již na cestě dítě. Občas se někdo ženil či vdával s vidinou, že pak dostanou byt anebo se dostanou v pořadníku žádostí o byt na vyšší příčku a bude šance získat tento byt dříve. Bylo to dáno i tehdejší politikou státu, kdy platilo, že rodina je základ státu. Člověk žijící v manželství měl více šancí získat byt, půjčku, po svatbě i novomanželskou půjčku, z které se ubíralo z výše dluhu při narození každého nového dítěte do rodiny. Svobodní lidé byli ještě v určitém dospělém věku bráni tak trochu méněcenně. Lidé se brali velmi mladí, ve věku kolem 20 let¹. Často se brali s naivními představami o partnerovi, po krátké době známosti, kdy neměli čas se dostatečně poznat. V mnoha případech byla žena velmi mladá, a hlavně byla brzy těhotná. Těhotenství ženy byl také jeden z nejčastějších důvodů uzavírání manželství. Mateřská dovolená byla jen na velmi krátkou dobu, a proto žena poměrně brzy po narození dítěte nastoupila do zaměstnání a dítě

¹ Matějček se ve své publikaci z roku 1996 – Co, kdy a jak ve výchově dětí, 1996, s. 11 - pochvalně zmiňuje, že se věk mladých lidí uzavírajících manželství v posledních letech začíná zvyšovat. Dosud prý byl jeden z nejnižších v Evropě.

do jeslí. Jesle byly zařízení pro děti do 3 let, odtud děti přecházely do mateřských škol. Péče o velmi malé děti spolu s ženiným brzkým nástupem do zaměstnání - to byly faktory, které ovlivnily v mnohém rodinný život, kdy spolu rodina trávila poměrně málo času. S malými dětmi je toto období rodiny krásné, ale i těžké. Je často málo času na společné aktivity, finance nedostačují na zařizování nové mladé domácnosti. Mnohdy mladí manželé velmi dlouhou dobu bydleli s rodiči, a i zde mohly společným bydlením více generací vznikat konflikty. Osamostatnění mladé rodiny trvalo mnoho let, některé manželství v provizorních podmínkách bydlení u rodičů i se všemi konflikty, které společné bydlení mnohdy přináší, prostě nevydrželo. Mnoho párů uzavíralo manželství pouze na úřadě, před oddávajícím úředníkem, nerozlučitelnost manželství uzavíraných v kostele před knězem mnoho lidí neuznávalo. Ostatně samostatně uzavřené manželství bez předchozího sňatku na úřadě před oddávajícím úředníkem stát neuznával. Nejprve se museli snoubenci vzít na úřadě, teprve potom mohli manželství uzavřít v kostele před duchovním.

3.3 Rozvod či rozchod vnímaný dnes

Z dnešního pohledu můžeme rozvod vnímat jako běžnou věc. Podle Sekery (2010, s. 44) se v roce 2008 z každého tisíce obyvatel naší země rozvedli tři, ale na stejný počet obyvatel připadá pět sňatků. V roce 2018 to již byly odlišné údaje, jak ostatně dokazuje přiložený graf úhrnné rozvodovosti z let 1950 – 2018. Dále uvádí jako zdroj rozvodů citový nesoulad mezi samotnými rodiči. Pro zachování manželství a zdravého vztahu je nezbytná vůle partnerů vcítit se do toho druhého, překonávat sami sebe, a to se mnohým opravdu nechce. Podle Sekery (2010, s. 48), kdy cituje V. Trnku (In S. Kratochvíl), který zjistil, že děti z rozvedených manželství jsou hůře adaptovatelné než ty, jejichž rodiny jsou touto zátěží nenarušeny, se schopnost přizpůsobit se dále klesá s prodlužováním doby, po kterou dítě žije v rozvrácené rodině.

Je pravdou, že mnozí partneři neuzavírají manželství, ani když partnerka čeká dítě. Když přijde konflikt, který se dříve snažili sezdání partneři řešit, dnešní nesezdání partneři jej neřeší a rovnou se rozcházejí. Když byla situace v manželstvích dlouhodobě neřešitelná a neudržitelná, teprve přistoupili k rozvodu. Kde jsou partneři rozumní a dohodnou se spolu na určitých pravidlech, tam je rozchod či rozvod méně bolestivý a stresující. Horší je, když se spolu neumí dohodnout. Pokud už partneři uzavřou manželství, zpravidla je to ve vyšším věku, než tomu bylo za minulého režimu, kdy se brali lidé poměrně mladí, těsně po 20. roce

svého věku či ještě před tímto věkem. Dnešní statistiky ukazují, že se tento věk pro uzavření manželství podstatně zvýšil a lidé uzavírají manželství až po 30. roce svého věku. Důvody mohou být různé. Chtějí si napřed vybudovat zázemí, kariéru, zajistit si bydlení, materiální zabezpečení, chtějí cestovat, něco ve svém životě dokázat.

„Rozvod je těžká zkouška, ale člověka nezahubí.“ (Novák, 2000, s. 8) Další výrok je neméně pravdivý - „Děti bývají rozvodem rodičů poznamenány.“ (Novák, 2000, s. 8) S psychologem Novákem můžeme souhlasit také v následujících větách: „Rozvod může být východiskem.“ (Novák, 2000, s. 8) a „Východiskem není, pokud si namlouváme, že přinese jen dobré.“ (Novák, 2000, s. 8) Na hluboké zamyšlení je i následující věta: „Na člověka pak negativně nepůsobí jen to, co se stalo, ale i to, co si myslí o možných následcích toho, co se stalo.“ (Novák, 2000, s. 8)

Předškoláci a mladší školáci dle Nováka (2000, s. 15) mají tendenci obviňovat z rozpadu rodiny sebe sama. Za viníka bývá nezdávka považován střídavě jeden nebo druhý z rodičů. A také je jasné, že „viník“ bude pod větším tlakem, když proti němu budou stát děti. Dítě dokáže vycítit i zapíraný a zastíraný záporný postoj jednoho rodiče k druhému z rodičů. Na negativní prožitky se zvyká špatně, dítě je vnímá jinak než samotný dospělý. „V situacích, jež překonávají jeho meze únosnosti, jakoby přestává citově reagovat. Psychoanalytik hovoří o dvojici obranných mechanismů – potlačení a popření. Bolestný prožitek je zatlačen do oblasti nevědomí nebo je popírán. Přesto existuje. Bývá vyjadřován např. prostřednictvím tělesných příznaků, onemocnění, „zlobení“ atd.“ (Novák, 2000, s. 18).

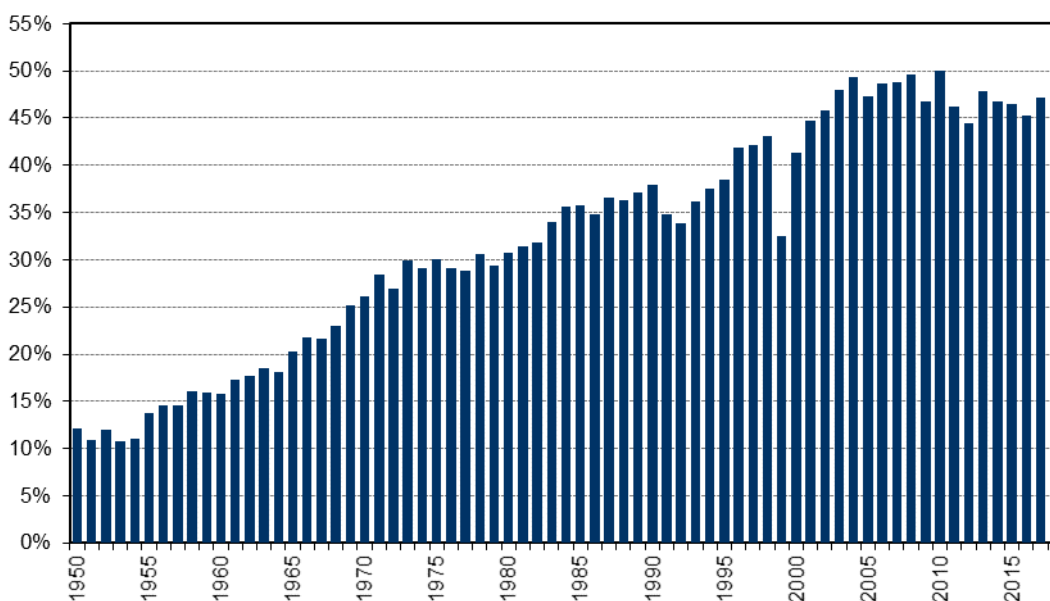
Jiné pocity podle Peltové (2000, s. 220) vyjádřil chlapec, který rozvod svých rodičů popisoval takto: „Rozštěpilo mě to na dva.“ (Peltová, 2000, s. 220). Jiné dítě podle Peltové (2000, s. 220) reagovalo také značně nevyrovnaně. „Mám pocit, jako by oba, táta a máma, byli v mém nitru a zápasili spolu a pak odešli každý jinam. Moje tělo pak bylo jakoby roztržené, protože bych měl jít s oběma, ale kdybych to udělal, zabilo by mě to. Roztrhl bych se. Opravdově můžu zůstat naživu jen tehdy, když zůstanou spolu.“ (Peltová, 2000, s. 220) Pokud je to jen trochu možné, měli by rodiče zůstat spolu, zabránit rozvodu či rozchodu. Pokud ale všechny pokusy o záchranu manželství selhaly, měli by rodiče zařídit věci tak, aby byl minimalizován dopad na dítě či děti. V jiné publikaci zase Rogge (2007, s. 250) zaznamenal prožitky dnes již dospělých lidí, kteří právě v mladším nebo středním školním věku procházeli těžkým obdobím rozvodu rodičů. Každý z nich na to reagoval jinak. Dívka Linda se modlila, aby rodiče zůstali spolu, ale nepomohlo to. Dominik hledal chybu u sebe, byl hodný, hodnější než dřív, nezlobil, dělal všechno co nejlépe a myslel si, že když bude hodný, budou ho mít zase rádi a zůstanou spolu. Monika byla v tomto období agresivní, vztekala se a zlobila, dokonce

skončila na policejní stanici, kde si ji otec musel vyzvednout. Roman propadl absolutní apatii, cítil se velmi osamocený. Pro Josefa byl rozvod rodičů a odchod otce vysvobozením, kdy se konečně mohl po nekonečných hádkách rodičů znovu pořádně nadechnout. Každý toto období prožíval po svém. „Otec a matka představují pro dítě jistotu emocionálního i materiálního zabezpečení, garanci bezpečí, jistotu, na kterou se mohou spolehnout, i kdyby měl nastat konec světa. ... Rozchody pozitivním obrazem otce a matky otrásají, a tak se jim děti pokoušejí zabránit, jak mohou.“ (Rogge, 2007. s. 250)

Podle Fučíka (2013, s. 61) rodinný stav „rozvedený/rozvedená“ představuje různě dlouhou epizodu v životní dráze těch, kteří z nějakého důvodu ukončili své manželství. „V datech reprezentativního šetření Životní podmínky (EU – SILC) z roku 2008 tvoří domácnosti s rozvedenými 13% všech dotazovaných domácností a větší část z nich vedou ženy“. (Fučík, 2013, s. 61) Podle Fučíka (2013, s. 61) muži také častěji uzavírají nová manželství než ženy.

Podobné problémy ohledně rozvodu a jeho dopadu na všechny zúčastněné – rodiče i děti – panují i v jiných zemích. Tomuto tématu se zde věnují také velmi intenzivně. Úvahy o rozvodu a čase po něm vycházejí často z osobních zkušeností autorů. „But one of the things I have learned from the real world, especially from my personal experience, is how hard can be to keep our children's best interests first in the middle of all of the emotional complications of divorce.“ (Emery, 2004) (Překlad: Ale jedna z věcí, kterou jsem se naučil z reálného světa, zejména z mé osobní zkušenosti, je, jak těžké může nejprve být udržet nejlepší zájmy našich dětí uprostřed všech emocionálních komplikací rozvodu.)

Úhrnná rozvodovost* v letech 1950-2018

* Podíl manželství končících rozvodem za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství.

3.4 Vnímání změny chování dítěte mladšího a středního školního věku ve školním kolektivu

Změnu v chování dítěte postřehne dobrý pedagog velmi brzy. Někdy může být změna krátkodobá a může mít návaznost na zdravotní stav dítěte. Horší jsou dlouhodobější změny, kdy třeba dítě, které bývalo veselé a zapojovalo se s radostí do mnoha her či aktivit souvisejících s vyučováním či bylo-li aktivní v samotném vyučovacím procesu, je smutné, nemluvné, netečné k řízeným i spontánním činnostem, které se ve třídě dějí. Existuje mnoho diagnostických metod, kterými se pedagog může dobrat nějakého řešení. Jednou z těch, které může pedagog k diagnostice použít v mnoha případech je sociometrie, která je jednoduchou metodou jak pro zadání, tak i pro vyhodnocení. Podle Čápa (2007, s. 572) je objektem studia školní třída jako sociální skupina, nikoli učitel. Zájem je o strukturování a restrukturování třídy, vývoj sociálních vztahů a jejich vliv na rozvoj dispozic žáků. „Diagnostickou metodou je např. sociometricko – ratingový dotazník (zkráceně SORAD). Nezávislou proměnou bývá koheze třídy, integrovanost třídy, sympatie mezi žáky ve třídě a vliv žáků ve třídě. Závisle proměnou bývá školní úspěšnost žáků, školní výkonnost jednotlivců i třídy jako celku, chování žáků i chování celé třídy.“ (Čáp, 2007, s. 572)

Asi nejčastěji se bezpečně změny chování projeví v kresbě, kdy dítě buď odmítá kreslit, nebo se jeho kresba znatelně zhorší oproti tomu, jak kreslilo předtím. Že se něco v rodině děje, poznají pedagogové z mnoha příznaků, ať již je to stranění se dětskému kolektivu, větší plačtivost, zhoršení chování či prospěchu ve škole, vyhledávání samoty nebo zase zvýšené vyhledávání pozornosti pedagoga, případné časté podbízění se do jeho pozornosti. Dítě, které je vystaveno stresové situaci, jaká bezesporu rozvod je, se může zhoršit v oblasti grafomotoriky - hrubé i jemné. Může se zhoršovat kresba i držení pomůcek. A právě v této oblasti, která spadá pod pedagogickou diagnostiku, učitel nejčastěji pozná, že dítě neprožívá pro něj zrovna příznivé období. Může se také objevovat úzkost, která sice patří mezi normální vývojové projevy, ale podle Zelinkové (2007, s. 127) se patologickou stává úzkost tehdy, když narušuje běžné chování dítěte. Podle Zelinkové (2007, s. 128), má-li dítě strach, většinou se stáhne, je utlumené, při úzkosti je častým projevem hyperaktivita nebo výstřední jednání, nesoustředěnost, jiné chování, než na jaké jsme zvyklí, či šaškování. Patologická úzkost se také může projevovat poruchami jídla, spánku, častou plačtivostí, agresivitou, nočním pomočováním či neurotickými projevy jako jsou například kousání nehtů, trhání vlasů a podobně. Deprese se častěji objevují u dospělých, ale můžeme jejich příznaky pozorovat i u dětí. Základními projevy bývají únava či ztráta energie, pohybový útlum či naopak hyperaktivita, smutná nálada, apatie, ztráta zájmu a další symptomy, které deprese provází. Dítě má obtíže se soustředit, zhoršuje se i kontakt se spolužáky. Může se vyskytovat nevhodné či agresivní chování. Díky těmto příznakům zkušený pedagog je schopen rozpoznat, že se v rodině dítěte něco nestandardního děje.

V pedagogické diagnostice mohou pedagogům pomoci i školská poradenská zařízení, kdy odborníci, kteří zde pracují, provádí speciálně -pedagogické a psychologické diagnostikování spolu s poradenstvím, nápravou i následnou terapií.

3.5 Formy péče o děti po rozvodu včetně střídavé péče

Názory na to, jak má být péče o dítě nebo děti do rozvodu i péče porozvodová uspořádána, se v průběhu času mění. Velmi dlouho platilo, že „matka je vždy vhodnějším a lepším opatrovníkem dítěte.“ (Matoušek a kol., 2015, s. 31) Ve světě však již od konce sedmdesátých let vzrůstala popularita společné péče. Podle Matouška a kol.(2015, s. 31) měla společná péče představovat spravedlivější rozdělení odpovědnosti za dítě i času s ním stráveného. Podle Matouška (2015, s. 32) lze rozlišit tři hlavní uspořádání porozvodové péče

o dítě či děti. Dítě či děti jsou ve výhradní péči matky a mají „navštěvujícího“ otce, dítě či děti jsou ve výhradní péči otce s „navštěvující“ matkou a společnou (střídavou) péčí, kdy dítě střídavě přebývá v péči otce a matky. Dle statistik byly v roce 1998 děti většinou svěřovány do péče matky, a to ve více než 90 % případů. V praxi to většinou funguje tak, že matka má děti svěřeny výhradně do své péče a otcí je určen pravidelný styk s dětmi o víkendech, svátcích či prázdninách. Když jsou děti svěřeny do péče otce, je zase určen pravidelný styk matce o některých víkendech, svátcích či prázdninách.

Čím dál více se mluví a v mnoha případech i praktikuje tzv. střídavá péče. Rozvod a rozchod bolí, ale rodiče dál zůstávají rodiči dítěte nebo dětí, i když se rozvedou. Děti mají rády oba rodiče, i když obvykle žijí odděleně. Střídavá péče je jednou z forem péče po rozvodu rodičů nebo také v situaci, kdy rodiče po rozvodu žijí odděleně. Od ledna 2017 soudy v ČR doporučují postup, kdy je svěření dětí do střídavé péče po rozvodu velmi častá forma rozhodnutí. Přibývá tak dětí se dvěma domovy, kdy dítě část času tráví u matky a část u otce, u menších dětí bývá střídání v kratších časových intervalech, nejběžnější je však týdenní interval. Dle dohody může být tento interval prodloužen na například na 2 týdny či po měsíci. Velmi důležité je v tomto případě určit pevná pravidla a dodržovat je. Dítě má mít v obou domácnostech vše, co potřebuje, v době pobytu u jednoho rodiče by mělo mít možnost se stýkat i s tím druhým rodičem. Mezi rodiči by měla fungovat vzájemná komunikace a dítě by mělo být ujistěno, že je oba rodiče mají pořád stejně rádi. A co je nejdůležitější, pokud soudy rozhodnou o střídavé výchově, měly by rozhodnout na základě zvážení všech pro a proti a tak, aby to bylo v zájmu samotného dítěte. I tento fenomén je poměrně dobře popsán v literatuře. Dříve bylo velmi časté rozhodnutí soudu, že děti svěří matce a otcí vyměřil výši placení výživného, pravidelný styk s dítětem o víkendech, svátcích či prázdninách. Střídavá péče je tedy v tomto případě průlomem v rozhodování soudů, ale teprve nyní se pomalu začíná ukazovat, že počáteční nadšení pozvolna utichá. Podle Nováka (2012, s. 289) někteří vkládají do střídavé péče naděje jako ve spravedlivé a nekonfliktní řešení. Řešení takové, které umožní dítěti i nadále, aby bylo vychovááno oběma rodiči, otcem i matkou. Toto řešení má donutit rodiče spolu i po rozvodu komunikovat a také z nich udělat rovnoprávné vychovatele, protože už žádný z nich není „sváteční rodič“. Jsou i tací, co takové řešení kritizují, protože nahrává mocným, ale v ohledu výchovy méně schopným rodičům. Dle Nováka (2012, s. 289) má spor o střídavou výchovu spíše charakter genderové války. „Jiní tvrdí, že bez dobrovolného souhlasu obou rodičů půjde jen o pokračování rozvodového boje o dítě. Sice v nových podmínkách a poněkud odlišnými prostředky než dříve, ale stále v neprospěch dítěte.“(Novák,

2012, s. 289) Ani při schvalování zákona - Zákon č. 91/1998 Sbírky - který uzákonil střídavou péči, nebyla v jeho schvalování společná shoda Parlamentu ČR a Senátu ČR.

Velká spokojenost nepanuje ani mezi těmi, kterých se to bezprostředně týká – mezi rodiči a jejich dětmi. Rozhodně to chce velkou dávkou trpělivosti, vstřícnosti a porozumění, kterýchžto vlastností se ale mnohdy nedostává. Podle Matouška (2015, s. 123 – 124) může pomoci také mediace, tedy jednání s prostředníkem, který se snaží dosáhnout dohody mezi partnery, a to hlavně ohledně péče o děti. Mediace může být dobrovolná, ale většinou bývá nařízená soudem či OSPOD. Mnohdy zde jdou rodiče s nechtutí, vlastně i z donucení soudu, ale zkušený mediátor dokáže většinou po určitém čase najít shodu a sepsat dohodu, na které se oba partneři dohodnou.

3.6 Dítě toho druhého aneb Spokojené soužití v nové rodině?

Když jsme poměrně podrobně rozebrali rozvod či rozchod rodičů, bylo by dobré se zmínit o tom, co velmi často přichází po něm. Rozvedení rodiče zřídka až do konce života sami, i oni se leckdy cítí osaměle, a proto si hledají nového partnera. Někdy trvá trauma z rozvodu a vzpomínání se ze všeho toho nepříjemného či zlého delší dobu, ale po čase si většina rozvedených rodičů začne hledat nového partnera. A s novým partnerem přijde i seznamování se s jeho dětmi, případně při sestěhování se s novým partnerem do společné domácnosti, i sžívání se s jeho dětmi. Podle Antiera (2005, s. 16) dítě často touží, aby rodič, který žije sám, uzavřel nové manželství, aby byl veselý, milovaný, chráněný, vedl „normální“ rodinný život, aby rodina jezdila na dovolenou, scházela se u jídla, kde se dá povídat a smát se s „opravdovým“ tátou z masa a kostí. Není to ale vždy jednoduché, protože často mezi virtuálním nevlastním otcem a reálným mužem je velká propast. A dítě potom, jak dokázalo vyvinout neskutečnou energii „přimět“ rodiče k novému „sňatku“, tak stejně vášnivě může vyvinout odpor k novému partnerovi či partnerce rodiče.

Při sžívání se v nové rodině a s novou rodinou hraje samozřejmě roli mnoho faktorů. Podle Sauzéde (2007, s. 40) je velmi důležité, abychom definovali, jakou roli hraje nový partner ve vztahu k dětem partnerky, aby mohl lépe pochopit, co je prožíváno, jaké situace mohou nastat a jak se v nich zachovat. Hned na začátku bychom si měli stanovit jasná a pro všechny srozumitelná pravidla týkající se společné domácnosti, oslovování, rodičovských pravomocí, rodinného rozpočtu, pravidelných setkávání dětí s bývalými partnery a mnoho dalších věcí,

ktelé jsou k spokojenému soužití důležité. Děti se mnohokrát cítí podvedené, mají pocit, že jim jejich nová přítelkyně či partnerka jeho otce právě toho milovaného tatínka „ukradli“, že je i ve vztahu k nim třeba malinko jiný. Nesmírně důležitá je komunikace - komunikace mezi dospělými, mezi dospělými a dětmi i mezi dětmi samotnými. Pokud to jen trochu situace dovoluje, je dobré, aby mělo každé dítě vlastní pokoj, aby mělo v „cizí“ domácnosti pocit aspoň trochu svého soukromí, svého koutku, koutku, který je jen jeho, kde je jeho prostor, který mu nikdo nebude narušovat. Nemalý problém bývá ve společném trávení volného času, účast na rodinných oslavách či trávení svátečních dnů, ať již společně jako „nová“ rodina nebo u druhého partnera. Podle Peltové (2000, s. 232) by si oba rodiče - ať již jsou vlastní či nevlastní - měli ujasnit, co od dítěte očekávají a měli by přitom postupovat společně a o tom, na čem se dohodli, si pak mohou promluvit se svým potomkem. Nevlastní rodič se tak stává součástí týmu. Pravidla, která se na samém začátku nastaví, je nutno respektovat a mít dobrou vůli je dodržovat, nedělat si navzájem naschvály či nepříjemnosti. A ani to ještě není zárukou spokojeného soužití. Bývá to „běh na dlouhou trať“, jak se lidově říká. Záleží na všech zúčastněných, jak to zvládnou, zvláště pokud třeba do rodiny přibude nový sourozenec. Toto téma se objevuje i v literatuře pro děti mladšího i středního školního věku a z toho vychází tento projekt.

4. Dětská literatura a pomoc při hledání možných řešení co nejmenšího dopadu na dítě

V různých částech těchto knih můžeme najít mnoho společných znaků, které odborná literatura popisuje jako možné vedlejší průvodní jevy rozvodu, možné dopady na dítě a jeho psychiku. Mohou jimi být úzkost, stres, noční pomočování se, neurčitý strach, strach ze ztráty jistot atd. V těchto těžších případech je rozumné vyhledat odbornou pomoc, např. navštívit s dítětem psychologa či dětského psychiatra, je-li to potřeba a vyžaduje-li to stav, který nastal. Samozřejmě, můžeme dál hledat knihy, kde se jejich hrdinové s rozvodem či rozchodem svých rodičů vyrovnávají po svém. Existuje jich dost, protože toto téma je stále citlivé a citlivě vnímané. Popisy pocitů nám mohou pomoci ve vysvětlení některých pojmů i docela malým dětem. Stejně jako je mnoho věcí popisováno v odborné literatuře, je toto období vnímáno samotnými dětmi. A stresující pro ně je v každém období dětského věku. Každé dítě se s tímto obdobím rozvodu či rozchodu rodičů vyrovnává po svém. Může však pomoci každý z nás - citlivým přístupem, vysvětlením, věnováním pozornosti či jen prostým rozhovorem s dítětem.

„Nezpochybnujeme to, že některé rozvody jsou pro blaho dítěte nutné. A to tehdy, když dítě emocionálně nebo psychicky strádá. Víme také, že i jeden dospělý je schopen dítě správně vychovat, ať už je rozvedený, ovdovělý nebo svobodný, pokud se řídí přirozenými potřebami dítěte.“ (Prekopová, 2015, s. 136) Podle Prekopové (2015, s. 137) je ale také nutno uvést zde skutečnost, že dětská duše rozvodem rodičů nejvíce trpí a je nejvíce zraňována. Právě ono není schopné pochopit a zpracovat rozvod rodičů, pokud mu nejsou podány alespoň ty nejzákladnější informace. K rozvodu velmi často dochází tam, kde se láska změnila na nenávist a dítě se stává předmětem sporu. Vlastně se o něj obě strany přetahují. Rozvod je pro všechny zúčastněné také nesnesitelnou dobou plnou nejistoty, velkého napětí i často nezměrné bolesti a nenávisti. Dítě ztrácí pocit bezpečí, jak jsme mohli vysledovat v předložených dětských knihách i v odborné literatuře.

Podle Everetta (2000, s. 78) pokud si rodiče budou uvědomovat naléhavost požadavku chránit děti, mohou jim lépe, rychleji a zdravěji pomoci se se vším vyrovnat. Právě Everett (2000, s. 79) uvádí několik doporučení, kdy v nich nabádá rodiče k tomu, aby nemluvili o partnerovi pohrdavě a ani nedovolili, aby to dělal někdo jiný. Důležité je také podle něho vypracovat systém, rozvrh i kalendář předávání dětí, aby tyto byly s každým rodičem přibližně stejnou dobu, ale také aby bylo možné pružně reagovat na veškeré změny, které se předání týkají.

Důležité je také povzbuzování, aby děti o svých pocitech volně, bez strachu a stresu mluvily, aby dostaly dostatečný čas na kladení otázek týkajících se rozvodu či rozchodu. Rodiče by si měli udělat dostatečný čas na to, aby svým dětem odpověděli - bez nenávisti k tomu druhému partnerovi, bez přehnaných emocí a špatných reakcí. Rodiče by dětem neměli podsouvat své pocity a nálady týkající se druhého partnera. Velmi špatné je také dělat z dětí prostředníky rozhádaných partnerů. Právě naopak - jeden rodič by měl podporovat, aby s druhým rodičem dítě mohlo rozvíjet kvalitní i láskyplný vztah. Podle Everetta (2000, s. 79 – 80) je také důležité, aby si každý z rodičů pohlídal, jak bude zacházet se svými pocity, když bývalý partner naváže nový vztah. Je docela dobře možné, že nový partner se může stát nevlastním rodičem dítěte nebo dětí, a pokud by druhý rodič mluvil o novém partnerovi před dítětem špatně či vulgárně, mohl by nejen jemu způsobit do budoucna problémy. Podle Marhounové (1992, s. 24) je také důležité, jaký výchovný styl byl v rodině nastaven, zda autokratický, liberální či demokratický. Za nejvhodnější považuje Marhounová (1992, s. 24) demokratický styl výchovného vedení, v němž má dítě dostatek prostoru k vlastnímu rozhodování, a přitom ho zase nemá tolik, aby nezakusilo váhu vytčených požadavků. Ze stylu výchovy tedy také vyplývá to, jak je dítě sdílné, zda se trápí samo či si může o svých trápeních popovídat s rodiči. Právě toto nastolené téma výchovného vedení se projevuje mimo jiné i v příbězích v dětské literatuře, kde dětské hrdinové bojují se svými pocity, bojují s tím, jak se k tomu všemu, co je potkalo, postavit. Podle Matouška (2015, s. 239) ani po rozvodu nebývají všechny kapitoly ze společného života bývalých manželů uzavřeny. Jsou zde dlouhodobá pouta, patří mezi ně bezesporu i děti. Život dětí, a nejen dětí, rozvod velmi ovlivní. Najednou se všichni ocitají v nové, dosud nepoznané situaci a hledají cestu. V tomto může právě dětem, ale i jejich rodičům pomoci, když si společně knihu s dětským hrdinou bezradně bloudícím ve spleťtém životě před či po rozvodu, přečtou. Knižní produkce v této oblasti je v současné době poměrně dobře zastoupená. Vydávají se opakovaně nejen starší knižní příběhy, ale hlavně se píše nové. Nové, které již jsou přizpůsobené novým podmínkám, novým situacím, které rozvod či rozchod v dnešní době přináší, třeba v současné době velmi diskutovanou střídavou péčí. V tomto projektu se snažíme představit právě ty novější knižní příběhy, ale samozřejmě nejsou zavržovány ani ty starší.

5. Rozvod či rozchod rodičů a jeho důsledky v dětské literatuře určené pro mladší a střední školní věk

Rodina se otřásá v základech. Že je rozvod velmi bolestné téma, bylo v této práci již zmíněno. Existuje mnoho odborných knih, které se rozvodu či rozchodu, čase před ním či po něm, věnují. Jsou to knihy, které mají napomoci všem zúčastněným, aby se se stavem vyrovnali a naučili se s tímto faktem žít. Literatura v tomto oboru pomáhá dětem i dospělým. Čas k vyrovnání se se stavem věci je pro každého jinak dlouhý. V dětské literatuře najdeme mnoho dětských příběhů, kde se s touto tematikou můžeme setkat. Knihy nebyly vybrány náhodou. Všechny dohromady je spojuje nosné téma rozvodu či rozchodu rodičů a vypořádání se s ním. Každý hrdina či hrdinka jednotlivých příběhů na to jde jinak, a každý z nich k tomu zaujímá své stanovisko, snaží se problém uchopit a vypořádat se s ním po svém. Každý z příběhů je psán v jiném období, a přece v něm slovo rozvod hraje dosti podstatnou roli. Pokud si rodiče nevědí rady, jak dítěti informaci o rozchodu či rozvodu podat, mohou i oni sáhnout po některé z knih, které tuto problematiku formou příběhu dítěte v podobném věku, které mají rodiče doma, vykreslují.

S dětmi je možné rozvod či rozchod rodičů a jeho důsledky pro další život dítěte mladšího a středního školního věku probrat i jinou formou. Je možná dramatizace některé situace, kterou znají z běžného života, příklady a ukázky z knih. Pomocí různých aktivit či projektů můžeme dětem nenásilnou formou předejít téma rozvodu či rozchodu rodičů a dopadů na další život. O tom, že nic už nebude stejné jako předtím. Bude to jiné, než to bylo doposud, ale už nikdy stejné. Pro děti je v tomto případě důležité také „ponoření se do situace“. K tomu napomáhá vhodně zvolený text ukázky z knižního příběhu, navození situace vhodně zvolenými prostředky (hudba, kulisy, rekvizity, prostor a podobně). Důležitá je tvorba příběhu pro lekci – pedagog dle Marušáka (2010, s. 68) vybere text, ponoří se do jeho světa, aby objevil nové postavy, souvislosti, fakta, děje nebo našel nové možnosti objevování příběhu s hráči, s dětmi. Je také vhodné vybrat aktivitu, která odpovídá rozpoložení dětí i náročnosti dle věku dítěte či dětí v dětském kolektivu. Pokud se tedy dítě setká s jiným dítětem, které právě prochází nelehkým obdobím rozvodu rodičů, může být k svému spolužákovi (spolužačce) vstřícnější, empatičtější, bude k němu mít více ohledů, pozornosti a taktu snad právě proto, že si vzpomene, jak bylo toto téma skrze dětskou literaturu pro mladší i střední školní věk i s aktivitami probíráno a o něm diskutováno.

Vybrané knihy a k nim vhodné aktivity jsou určeny dětem v mladším a středním školním věku. Téma rozvodu v literatuře je zajímavé pro děti i učitele, protože rozvod je fenomén, s kterým se setkáváme prakticky na každém kroku, každý den. Každá kniha by mohla být samostatně na jednu vyučovací hodinu, ale bylo by vhodné tento projekt rozdělit na 2 – 3 vyučovací hodiny nebo udělat celé projektové dopoledne, samozřejmě proložené otázkami, odpověďmi a diskuzí. V tomto případě bychom vybrali jen některé knihy a k nim připravené aktivity. Prostor, kde by probíhaly vyučovací hodiny, by měl být dostatečně velký, vhodný pro pohodlné sezení i hru, pro vytvoření improvizovaného jeviště i hlediště, s možností použití výpočetní techniky pro ukázky či pouštění doprovodných zvuků.

Pokud bude potřeba k nějaké aktivitě pomoc dobrovolníka, kterého děti neznají, je potřeba je s ním seznámit a nechat děti, aby se ho zeptaly, co je zajímavé. Důležité je také děti seznámit s možností použití rekvizit, které budeme používat, seznámit je s aktivitami, které zde budou prezentovány, s možností použití zvuků k autentičnosti a navození děje, vše jim dobře, srozumitelně vysvětlit. Pokud ve skupince máme dítě úzkostné, stažené do sebe nebo dítě, které se stydí vystoupit před ostatními, třeba s řečovou vadou, je prvořadé je nenutit k sólovým výstupům. Důležité je nenutit za každou cenu odpovídat žádné z dětí, zúčastňovat se některých aktivit, které by mohly úzkostnost ještě podnítit. Dětem dopřejeme také mezi jednotlivými aktivitami přestávky k oddechu i možnosti probrat věci, které na ně zapůsobily, se spolužáky, s vrstevníky, se třídou.

Metody dramatické výchovy, které jsou zde použité, ale i jiné, na které se zde nedostalo, jsou pro vzdělávací proces nejen mladšího i středního školního věku důležité. „K soustředění zájmů dětí a jejich pozornosti na společnou práci, k vytváření družné a pracovní atmosféry přispívá prostor a vybavení místnosti (třídy, zkušebny, klubovny, studia) a jejich úprava i výzdoba.“ (Disman, 1976, s. 20) Jestliže ochabuje zájem dětí, snažíme se vnést nenápadně a inspirativně nové motivy. Můžeme také podporovat aktivnější děti, dovolit si i trochu improvizovat. S dětmi začínáme jednoduššími formami a postupně přecházíme k složitějším věcem. Hry, v kterých mohou děti být kýmkoli či čímkoli, pro ně bývají zajímavé a zábavné. Dítě si rádo hraje nejen v předškolním a školním věku, ale i vlastně během celého svého dětství. Do hry a přípravy na dramatickou část můžeme zařadit i výrobu rekvizity či části kostýmu. Děti tak budou mít více pocit zainteresovanosti na přípravě i realizaci aktivity či etudy v rámci dramatické výchovy. Improvizace zde již byla zmíněná, ale za neméně důležitou můžeme považovat i fantazii, vnímání, paměť, představy i představivost. Do hraní zapojujeme všechny smysly, i když asi nejvíce využíváme řeč, city či pohyb. Do jedné z aktivit jsme zapojili i kreslení, které nám samo o sobě může pomoci se o dětech něco

dozvědět. Děti může při kreslení napadnout důležitý detail, který potom mohou zakomponovat do příběhu. Důležité je také, aby děti měly možnost se zeptat na cokoliv, pokud něčemu v dané aktivitě či ukázce z knihy nerozuměly. Je dobré vysvětlit dětem, že otázky je lepší nechat na určitý vhodný okamžik či třeba až na konec, ale pokud by přece jen měly potřebu se ptát i během čtení ukázek, vyprávění či aktivit, mohou. V tomto případě bychom atmosféru k otázkám v průběhu vyprávění, čtení či aktivit řešili štronzem – zastavit vše, zodpovědět příslušný dotaz a pak pokračovat dále.

Samostatnou kapitolou jsou doprovodné zvuky či hudba. „Hudba může také improvizaci doprovázet a podněcovat či podporovat určitou náladu, atmosféru, které jsou nastoleny jinými prostředky.“ (Machková, 2007, s. 120) Hudba umí někdy až podivuhodně navodit či podpořit atmosféru a neměli bychom se bát ji použít.

5.1 Šmahelová Helena: Velké trápení

První kniha, kterou si představíme a která poprvé vyšla v roce 1969, je Velké trápení od spisovatelky Heleny Šmahelové (Praha, Albatros, 1986). Poklidný domov, v kterém žije maminka, tatínek a dvě dcery - starší Jana a mladší Míša, je náhle v troskách. Zprvu se o rozvodu šeptá jen mezi dospělými, dívky vnímají, že se něco děje i skrz matčin pláč a otcovu velmi častou nepřítomnost. „Jana i Míša se dívaly na maminku s ustrašeným překvapením. Její nárek bořil všechno, co doposud bylo kolem Jany pevné a důvěryhodné. Tušila, že nemá nic společného s hádkou ani s promarněnou hodinou. Že se týká té nepochopitelné věci, která se dělá ve skrytu a podemílala půdu jejího domova jako nějaká strašná podzemní řeka.“ (Šmahelová, 1986, s. 23) Ten všudypřítomný neznámý stísnující pocit stmeluje sestry zvláště večer v posteli, kdy mladší Míša sděluje Janě, co bylo přes den mezi rodiči – hádky, vyčítání. Ty tam jsou společné chvíle, Jana cítí, že s nimi tatínek už nechce trávit společný čas. Se svým trápením se Jana svěřuje o dost starší kamarádce Věře, která toto období také zažila, ale její rodiče spolu nakonec zůstali. Janiny a Míšiny rodiče s děvčaty o rozvodu nemluvili, prostě jim jen oznámili, že Míša půjde s maminkou a budou se stěhovat k tetě do Kralovic. Jana zůstane s tatínkem, který si ji u rozvodu vybral, v Praze. Všichni opouští starý byt a Jana se stěhuje s tatínkem do nového domu. Na Janu se hrnou povinnosti, které nezvládá, a když si navíc tatínek najde novou přítelkyni Věru, začíná se zhoršovat nejen Janin prospěch a chování, ale přidá se k tomu i záškoláctví. Otec tedy výchovu dcery nezvládá a tato končí v dětském domově. Zde se setkává s dětmi různého věku, z různých prostředí a s různým

osudem. Zjišťuje, že není sama, komu se rozpadla rodina a kdo to nezvládl, a i když má ještě své občasné výbuchy vzteku a obviňování všech okolo, postupně se učí trpělivosti a vytrvalosti. Kniha končí Janiným útekem za maminkou a sestrou Míšou namísto prázdninové cesty s tatínkem, a také příslibem smíření rodičů, že budou zase všichni spolu.

K této knize můžeme vybrat aktivitu „Co se děje u nás doma?“ (Disman, 1976, s. 46).

Popis činnosti: Pantomimické ztvárnění rozhovoru rodičů

Cíl aktivity: Dramatizace pantomimického ztvárnění rozhovoru, který přechází do hádky, dítě se pokusí o vžívání se do pocitů jiných osob

Počet dětí: skupinka do 15 dětí

Časová náročnost: do 15 minut

Organizační forma: řízená skupinová

Věková kategorie: děti od 9 let

Pomůcky: kniha, papír, tužka, bílé plátno, lampa na nasvícení scény zezadu, stůl a 2 židle, hrnek, kastrol, dřevěné prkénko, klobouk, deštník, taška, vařečka, přehrávač se zvuky běžné domácnosti.

Motivace: děti dokážou po přečtení ukázky z knihy zapojit fantazii a z pantomimické ukázky krom vyjádření pocitů i vyprávět příběh

Postup: Vytvoříme 3 skupinky po 4 nebo 5 dětech. Ustanovíme si vedoucího skupinky, který bude od dětí ze své skupiny přijímat a zapisovat návrhy. Než se připraví herci (pozdání k pantomimickému ztvárnění přijali dobrovolníci z místního ochotnického souboru) na svůj pantomimický výstup, navodíme atmosféru vyprávěním o jedné rodině, kde měli dvě holčičky, které ale doma žily ve strachu před něčím, co nechtěl nikdo z dospělých pojmenovat, ale vznášelo se to v napjaté rodinné atmosféře každý den. Dětem na vytvoření atmosféry pustíme z přehrávače zvuky běžné domácnosti (pískající konvice, zvonek, atd.), kterou přiblížíme atmosféru v běžný den v rodině kdekoliv na světě. A tím navodíme i následující situaci, která se může odehrávat v domácnosti, kde jsou hádky, lhostejnost, nezájem mezi rodiči. Dva pomocníci (či v případě, že chtějí děti tuto stínohru opakovat, vybraní žáci) sehraji stínohru za prostěradlem jako za záclonou či závěsem okna: tatínek přichází domů, maminka ho čeká a snaží se na něho mluvit, tatínek nechce poslouchat, oba prudce gestikulují, používají i rekvizity (klobouk, taška, hrneček, vařečka, kastrol apod.). Stínoherci ztvárňují vše pantomimicky a děti se snaží rozeznat, co se doma děje, popřípadě co může říkat maminka a co tatínek. Vše pozoruje pedagog, který vidí na děti i za prostěradlo na

stínoherce a který buď potvrdí domněnky dětí, co se asi mezi tatínkem a maminkou odehrává nebo je vyvrátí či uvede na pravou míru. O právě shlédnutém po skončení scénky s dětmi diskutujeme. Můžeme také pustit zvuk rodičovské hádky upravený tak, aby nebyla rozumět slova, ale intonace hádky zůstala. Děti mají při poslechu zavřené oči, aby vnímaly jen zvuk záznamu. Poté může proběhnout diskuze na téma hádka.

Reflexe: Některé děti si nedokážou představit, jak je možné se do dětského domova dostat a proč a tak na závěr můžeme s dětmi probrat, jak si představují dětský domov, co to vlastně ten dětský domov je a co by si tam oblíbeného vzali, kdyby tam musely. V diskuzi na téma hádka děti vzpomínaly na hádku rodičů, které byly třeba náhodně svědky, a jedním slovem měly popsat svou vzpomínku na tuto hádku. Některé děti vystihly tento pocit velmi rychle, jiné hledaly slova.

5.2 Dvořáková Petra: Julie mezi slovy

Druhou knihou, kde hlavní hrdinka Julie prožívá nelehké období před rozvodem i po něm, je kniha spisovatelky Petry Dvořákové Julie mezi slovy (Brno, Host, 2015). Julie vyrůstá jen s tatínkem a sestrou, z maminky se stala alkoholička (Julie její stav v knize nazývá „je začarovaná“). Stěhuje se s ním a mladší sestřičkou Elou z Prahy na vesnici. Maminka je nejen svým pitím dostala do dluhů, z kterých měl tatínek strach. A tak se rodiče rozvedli. Julie o tom vypráví těmito slovy: „ Asi nejděsivější slovo na světě je rozvod. Maminka s tatínkem při něm jdou k soudu, kde dostanou potvrzení, že už nejsou maminkou a tatínkem dohromady. Ale každý zvlášť. Od té doby, co se moje maminka a tatínek rozvedli, se mi zdává sen o padačkách.“ (Dvořáková, 2015, s. 28) Kamarád Patrik ji poučuje, že bude mít teď dvoje Vánoce, dvoje narozeniny, dva dorty. Maminka se odstěhovala a o dcery nejevila zájem. Julie prožívá s tatínkem těžké porozvodové období, vidí ho smutného, dokonce ho vidí plakat. Po čase si tatínek našel novou paní a Julie jí začala říkat teto. Postupně se s ní i jejími syny učí sžívat, a také časem dostane nového sourozence. A nepřestává doufat, že jednoho dne se maminka objeví a vezme si je k sobě aspoň na návštěvu. Jednoho dne se maminka přece jen ozve, slíbí, že si obě holky vezme k sobě na návštěvu, jenže zase svůj slib nesplní. A Julie se tak těší a pak je tak zklamaná, že se z toho v noci počurá. Julie zažije veliké zklamání v okamžiku, kdy objeví rozsudek o rozvodu, kde si přečte pro ni nejhorší větu: Matka uvádí, že nemá zájem se s dětmi stýkat. Julii se hroutí svět,

nikomu nevěří, všichni jsou podle ní lháři. Důvěru k dospělým nabývá jen velmi zvolna a také díky citlivému přístupu dospělých.

Po přečtení ukázky z této knihy můžeme zahrát aktivitu „Hluchý telefon“ (Mégrierová, 1999, s. 46).

Popis činnosti: Hluchý telefon

Cíl aktivity: Dítě se snaží porozumět posunkovému dorozumívání, posiluje vzájemnou spolupráci, umění předat vzkaz v nezměněné formě

Počet dětí: skupinka do 15 dětí

Časová náročnost: do 20 minut

Organizační forma: řízená skupinová

Věková kategorie: děti od 8 let

Pomůcky: kniha, popřípadě papír a tužka – pokud chceme zaznamenávat výčet pocitů a gest

Motivace: čtení ukázky z knihy, nová hra se vzájemnou spoluprací, umění gesty a mimikou vyjádřit pocity

Postup: Děti sedí v kruhu dost daleko od sebe. Jedno z nich předá svému sousedovi šifrovaný vzkaz, třeba ohledně svého postavení v rodině, co rád dělá, co naopak nerad dělá - to záleží na domluvě - formou posunků, ale tak, aby to ostatní děti neviděly. Zároveň s tím mají přidat mimickou osobní poznámku vyjadřující „stav“. Je třeba dbát na to, aby gesta i mimika byly co nejpřesnější. Dítě, které šifrovaný vzkaz převzalo, ho předá dalšímu, a ten zase dalšímu a tak to jde až k poslednímu dítěti, které pro všechny mimicky předvede vzkaz tak, jak ho pochopilo ono. Zajímavé bude porovnání, jaký byl původní vzkaz a jak ho pochopily a interpretovaly dál ostatní děti, až po toho posledního účastníka této hry.

Reflexe: Děti, ač se snažily, málokdy předaly vzkaz přesně tak, jak byl původně vyjádřen. Pro tuto aktivitu bychom napříště skupinu rozdělili na dva menší celky – přenos vzkazu přes více dětí bývá mnohdy nepřesný.

5.3 Janišová Ivona: Tomáš a jeho rytíř Bětka

Téma rozvodu a hlavně vyrovnání se s ním. V této knize Ivony Janišové Tomáš a jeho rytíř Bětka (Brno, Doplněk, 2004) se s touto situací za pomoci své kamarádky Bětky musí vyrovnat chlapec Tomáš. Tomáš je tichý chlapec, který žije se svojí maminkou v přízemí

stejného domu jako Bětka s rodiči. Často se cítí sám, někdy se ani nedostane domů, protože klíče má jen maminka, a ta se vracívá domů velmi pozdě a pokaždé s jiným partnerem. Bětka je vlastně jeho jediná kamarádka, protože se mu jako jedna z mála nasměje. Dokonce se kvůli ní, tedy kvůli dárku od ní, kterého si velmi váží, popere. Bětce je ho líto, a tak mu slíbí, že s nimi o prázdninách pojedou na chatu. Jenže toto musí povolit nejen Bětčini rodiče, ale i Tomášův otec. Nakonec se vše podaří a Tomáš prožije krásné prázdniny, i když na svůj dosavadní život vzpomíná a přehodnocuje ho i na prázdninách. Jednou se za ním vypraví i Tomášův tatínek. Má pro něho, Bětku i její rodiče novinku - soud povolil střídavou péči, takže sice Bětka s Tomášem budou chodit pořád do jedné třídy, ale protože budou bydlet každý v jiné čtvrti Prahy, tak už se po škole tak často nebudou potkávat, což je pro oba kamarády traumatizující zážitek. Bětka se snaží přemluvit rodiče, aby mohl být Tomáš u nich, což není možné, protože jak Bětčina maminka Bětce vysvětlí, Tomáš má své rodiče a ti k němu mají svoje povinnosti. V této knize je rozebíráno téma samoty, kdy rozcházející se partneři nebo rodiče řeší svoje každodenní starosti, a na svoje dítě (děti) prostě nemají čas. Je zde ke konci knihy nastíněné téma střídavé péče po rozvodu.

K této knize bychom mohli vybrat po přečtení ukázky z knihy aktivitu vztahující se ke vzpomínkám – „Vzpomínky a tvoření příběhů“ (Disman, 1975, s. 54)

Popis činnosti: Vytvoření příběhu o vybraném předmětu podle vlastní fantazie dětí

Cíl aktivity: Dítě rozvíjí fantazii, tvoří příběh dle vlastní fantazie či příběhy s různým koncem

Počet dětí: skupinka do 15 dětí

Časová náročnost: do 20 minut

Organizační forma: řízená skupinová

Věková kategorie: děti od 8 let

Pomůcky: kniha, popřípadě papír a tužka

Motivace: děti z povídání a vyprávění o knize a po přečtení ukázky dokážou nejen sestavit, ale hlavně vymyslet od počátku do konce samotný příběh dárku, jsou k tvorbě příběhu namotivovány právě ukázkou z knihy

Postup: V této knize dostal Tomáš od Bětky dárek – děti mohou hádat, jaký dárek to byl. Po prozrazení, jaký dárek Tomáš dostal (dostal od Bětky kapesník), si děti představí, že dárek umí přemýšlet a mluvit lidskou řečí. Učitel začne vyprávět příběh, o čem asi přemýšlí Bětčin kapesník, co mu dělá radost, co ho naopak trápí, co viděl v Bětčině a pak i v Tomášově

rodině. Děti se postupně k vyprávění přidávají – každý jednou či dvěma větami posunují příběh dále. Mohou si přitom připomenout nějakou reálnou situaci, vzpomínku na příhodu, která se jim stala, a třeba pro ně nebyla příjemná, a zkusí vymyslet příběh podle této vzpomínky s dobrým koncem. Nebo i se špatným. To už záleží na nich. Učitel může vstoupit do příběhu a posunout ho, kdyby se začal dostávat do slepé uličky, ale také nemusí. Postupně vymyšlený příběh si po dovyprávění rozebereme – špatné vzpomínky – proč se vynořily v mysli zrovna tyto, i ty dobré, které se snažily příběh posunout na jinou rovinu. Bylo připomenuto pravidlo, že se nikomu nebudeme smát, když hned nebude vědět či by přispěl do příběhu větou, která by byla od daného tématu. Můžeme také ke slovu „kapesník nebo dárek“ přidávat jednotlivá přídavná jména, která ho charakterizují nebo mohou charakterizovat.

Reflexe: Děti bavila hra se slovy, zvláště když měly vymýšlet přídavná jména ke slovu „kapesník“. Při vyprávění příběhu nepřispěly všechny děti větou či dvěma – snad z ostychu, snad je v tu chvíli nic nenapadlo anebo měly strach, že by se jim ostatní děti mohly smát. Znovu byla probrána pravidla, že žádná odpověď či věta kteréhokoliv z dětí nesmí být vysmívána.

5.4 Březinová Ivona: *Ťapka, kočka stěhovavá*

Téma střídavé péče je také velmi dobře vykresleno v knize známé spisovatelky dětské literatury Ivony Březinové *Ťapka, kočka stěhovavá* (Praha, Albatros, 2017). Ťapka je kočičí kamarádka holčičky Petry, která prožívá střídavou péči se vším všudy, co tento institut péče obnáší. U Petry je to o to horší v tom, že každý z rodičů bydlí v jiném městě, to znamená, že Petra má nejen dva domovy, ale navštěvuje dvě školy, má dvoje sady učebnic, kroužky v každém městě, stejně tak jako spolužáky. Jen kočku má jednu. Stěhuje se s ní od jednoho rodiče k druhému. Petra jí vypráví vše, co ji potká, co ji trápí. Je na ni kladeno více nároků - musí zvládat dvoje rozdílné výuky, nemůže mít stejné kroužky, a ty, co měla doposud, musí opustit. Mrzí ji, že každému kroužku se může věnovat jen jednou za 14 dní. Krom sžívání s tatínkem se musí vyrovnat s jeho novou partnerkou a jejím synem Prokopem. Sžívání se s novým sourozencem taky není jednoduché. Původně byl pokojík u tatínka jen její, teď se o něho musí dělit s Prokopem. Protože spolu musí rodiče komunikovat (domluva o předání, o učebních pomůckách a podobně), je zde také vykresleno, jak spolu vychází, či spíše nevychází - hádky po telefonu, občasné poznámky na adresu druhého rodiče. Samotný závěr knihy je určen spíše dospělým - rodičům, příbuzným, přátelům, pedagogům. Je zde vysvětleno, co to vlastně ta střídavá péče je, co přináší, jaké jsou její úskalí a co je potřeba udělat, aby fungovala.

Tato aktivita se váže k vyjádření pocitů a příběhů kresbou.

Popis činnosti: Dokončení příběhu podle vlastní fantazie dětí – kresba, případně improvizace

Cíl aktivity: Dítě rozvíjí fantazii, snaží se dokončit příběhu dle vlastní fantazie, vymýšlí různé konce příběhu, učí se kreslit své pocity do obrázku.

Počet dětí: skupinka do 12 dětí

Časová náročnost: do 25 minut

Organizační forma: řízená skupinová, kooperativní učení

Věková kategorie: děti od 9 let

Pomůcky: kniha, papír a tužka pro poznámky, pastelky, výkresy

Motivace: Po přečtené ukázce děti vytvoří příběh z malovaného obrázku

Postup: Vytvoříme skupiny po 4 dětech, ty dostanou pastelky, výkres a instrukce, co budou za chvíli dělat. Zatím mají poslouchat. V knize jsme vybrali ukázku, kdy je Petra bezradná, kdy má pocit, že je toho všeho na ní moc, že je na vše sama a nikdo jí nepomůže. Je jí ze všeho do pláče. A neví, na koho se má obrátit o radu či co má dělat. Kočka Ťapka jí neporadí, poprosíme tedy o radu děti. Zde ukázku přerušíme a vyzveme děti, aby nakreslily situaci, v které se Petra právě nachází. Poté pod obrázek napíší své rady či pocity v maximálně 10 větách, jak by danou situaci řešily. Příběh sepisuje vedoucí skupinky, kterého si děti zvolí, děti mu dávají připomínky, radí mu při psaní.

Dětem dáme dostatečný časový limit k nakreslení obrázku, ve kterém názorní své pocity z příběhu a napíší rady, které by daly Petře. Poté si postupně po jednotlivých skupinkách obrázky ukážeme, přečteme si z nich rady a povídáme si o pocitech. Pokud je to skupinka, která má již z předchozích aktivit zkušenosti s improvizací, můžeme si tuto situaci i zahrát. Je zajímavé ztvárnění úzkosti, strachu, nejistoty. Poté si s dětmi znovu můžeme o těchto pocitech popovídat.

Reflexe: Děti dostaly možnost nakreslit obrázek a využít k tomu pastelky, aby i barevně vyjádřily své pocity. Propojení kresby s psáním rady pro Petru se dětem líbilo, při závěrečném rozhovoru měly ještě dodatečné postřehy, které je napadaly až po domalování obrázků a dopsání pocitů. Na dotaz, zda se jim tato aktivita líbila, odpověděla většina dětí, že ano. Na dotaz, zda by si ji chtěly někdy zopakovat, také většina odpověděla, že ano.

5.5 Kästner Erich: Luisa a Lotka

Možná to vypadá, že sem tato kniha Ericha Kästnera Luisa a Lotka (Praha, Albatros, 2014) nepatří - myslím do výčtu literatury, kde je rozvod zmíněn nebo se na něho odkazuje - ale patří. Dvě malé holčičky se setkají na prázdninovém pobytu na táboře a jsou překvapené nejen ony svou podobou, ale i jejich okolím. Nejprve se dívenky pomalu seznamují, poté zjistí, že jsou sestry. Kdysi dávno, když byla děvčata malá, se rodiče rozvedli, a dvojčátka si rozdělili. A protože jsou holky zvědavé a podnikavé v rázném jednání, umluví si spolu, že se vymění. Ale mají na to vlastně právo? Ony si myslí, že tak trochu ano – vždyť chtějí jen být spolu, chtějí být úplná rodina. „Tuší, že na to nemají právo. A mají strach, že by rozhodnutí rodičů mohlo zničit jejich mladé sesterské štěstí hned a nadobro. Ale ani za nic by nechtěly jet zpátky, dokud přišly, jakoby se vůbec nic nestalo. Žít dál v té polovině, kterou jim rodiče bez ptaní přidělili. ... Snad se podaří jejich společné pozornosti nakonec rozluštit, proč jejich rodiče žijí odděleně. A snad budou jednoho krásného, překrásného dne zase spolu! I s tatínkem a maminkou!“ (Kästner, 2014, s. 31) A děvčata se svým způsobem na rodiče zlobí, že jim nic neřekli, ale copak to jde vyprávět malým dětem o těchto věcech? O rozvodu? Samotný spisovatel toto popisuje v knize „A jestliže dospělý, ... nepochopí, co má společného Shirley Templeová s Lotčinými a Luisinými rodiči a jejich rozvodem, pak mu vyřídíte, že ho dávám pěkně pozdravovat a že mu vzkazují, že je na světě mnoho rozvedených rodičů a mnoho dětí, které tím trpí! ... Jestliže však musíme připustit, že děti mohou trpět těmito poměry, pak je přece až příliš šetrné, a kromě toho docela pochybené, nemluvit o tom s dětmi rozumně a srozumitelně!“ (Kästner, s. 39 – 40) Zpočátku jim to vychází, ale postupně vyplývají na povrch nesrovnalosti, které vyústí v poznání, že každý z rodičů má jinou dceru, tu druhou, kterou dosud neznal. Tato kniha, na rozdíl od ostatních, uvedených v této bakalářské práci, končí happyendem - dcery svým činem vlastně dají zase rodiče dohromady.

K této knize můžeme vybrat aktivitu „Proměny lidí“ (Disman, 1976, s. 51)

Popis činnosti: Reflexe

Cíl aktivity: Dítě rozvíjí fantazii, umí vést rozhovor s cílem zjistit podstatné

Počet dětí: skupinka do 15 dětí

Časová náročnost: do 20 minut

Organizační forma: řízená skupinová

Věková kategorie: děti od 8 let

Pomůcky: kniha, židle, pomocné rekvizity jako např. hůl, klobouk, kabelka, dopisní obálka,

Motivace: Děti po přečtení ukázky a seznámení se s knihou dokážou z minietudy uhodnout,

jaké měly hrané postavy pocity - smutné i veselé

Postup: S dětmi si můžeme sestavit sedadla jako v tramvaji a na sedadlech sedí jednotliví zajímaví lidé, kteří mají před sebou nějaké rozhodnutí. My se snažíme z jejich výrazu uhodnout, na co myslí, co je trápí, co jim udělalo radost, co je nazlobilo, co je potěšilo. Jednotliví cestující, jak jsou představováni, se tím pádem musí tvářit pokaždé jinak. Mohou být například naštvaní, smutní, usměvaví, rozlítostnění a podobně. Děti zkouší uhodnout jednotlivé nálady „cestujících“ a na pedagogy, který „cestující“ dopředu instruoval o jejich roli a věcmi s touto rolí souvisejícími, je uvádět vše na správnou míru. S jednotlivými „cestujícími“ můžeme zapříst rozhovor.

Reflexe: V rozhovorech s „cestujícími“ se objevovaly i otázky, které přímo s tématem zdánlivě nesouvisely, ale děti je s pomocí pedagoga dokázaly přeformulovat tak, aby se vztahovaly přímo k zvolenému tématu, k zvolené aktivitě. Zpočátku se děti ostýchaly, ale posléze se osmělily a otázky padaly jedna za druhou.

5.6 Míková Marka: Škvíry

Trochu zvláštní příběh Matyldy z knihy Marky Míkové Škvíry (Argo, 2014), která svůj život tráví povětšinou sama, jen s tatínkem režisérem. Setkává se díky němu s trochu snovým uměleckým světem, ale povětšinou je opravdu sama. Cítí se osamocená. A postrádá maminku. Maminku, kterou nedokáže nikdo nahradit. Maminku, na kterou si už v domě málokdo pamatuje, protože Matylda žije s tatínkem již velmi dlouho sama. Občas se zeptá tatínka, proč s nimi není maminka, ale tatínek se - snad záměrně, snad podvědomě - snaží Matyldiny otázky zahrát do autu. Tatínek je navíc velmi zaneprázdňený, takže ani nemá čas na nějaký delší rozhovor s Matyldou, na to jí to vysvětlit. Jejich rozhovory se točí povětšinou o chodu domácnosti, kdo co má koupit či zařídit. A občas i o tom, že táta zmešká Matyldin klavírní koncert... Když musí táta odjet pracovně mimo město, jezdí Matylda s ním nebo k ní sežene někoho na hlídání. Ale Matylda se už cítí na to, aby byla doma sama, a proto hlídání odmítne. Jednoho dne, kdy je celý svět obestřen mlhou, se vydává Matylda na nákup a stane se jí zvláštní věc. Objeví pod schody i ve stropě škvíry, a ona odvážná, se právě tou škvírou pod schody protáhne a rázem se ocitá v jiném světě, ve světě, kde hraje hudba a kde je jí příjemně. Na svém putování jiným světem se setkává s fretkou Selmou sousedky paní Žiňové, fretka na ni mluví nebo se aspoň Matyldě zdá, že jí rozumí. Najednou fretka zmizí, a i Matylda hledá cestu ze škvíry ven. Najde ji, dojde domů a nejde jí to pořád z hlavy, jak se tam ta škvíra mohla ocitnout. Za pár dní je opět mlha a Matylda hledá škvíru pod schody, ale nemůže ji najít. A časem zjistí, že škvíra pod schody se neobjevuje každý den. Jednoho dne

jde kolem kostela, odkud zní krásná hudba. Vejde do něj a najednou objeví na konci chodby otevřené dveře, které nikdy předtím otevřené nebyly. Vydá se tím směrem a najednou uklouzne po prvním schodě a letí po hlavě dolů. Asi na chvíli omdlela. Dveře se za ní zavřou a ona se ocitá v šeru a snaží se najít cestu ven. Jak bloudí a hledá cestu, dojde k zamřížovanému poklopu, který se před ní otevře a ona vystupuje na louku prozářenou sluncem. Potkává paní Žiňovou, ovšem jako starou paní, prohodí s ní pár slov, nasedá do autobusu a jede domů. Doma na ni čeká sympatický vousáč a ona zjišťuje, že se mezitím stala dospělou. Zvoní telefon a volá maminka. Vousáč pošle Matyldu za ní, že se mamince asi stýská. A zde se konečně Matyldě dostane vysvětlení, proč s nimi maminka nebyla. Když byla Matylda malá, bydleli v New Yorku. Oba rodiče byli zaneprázdnění, tatínek měl filmy, maminka koncerty. Jednoho dne dostala maminka nabídku na koncertní turné do Japonska. Tatínek nechtěl, aby tam maminka jela, ale ona byla tím turné posedlá a odjela. Tatínek žárlil, nesouhlasil s odjezdem a nakonec sebral malou Matyldu a odjel neznámo kam. Maminka se vrátila z japonského turné a hledala je, ovšem nenašla... Dlouho nenašla... Nebyl internet, nebyly mobily... V New Yorku je nenašla, tak hledala a pátrala dál, ale nikde je nemohla vypátrat. Tolikrát se chtěla za oběma vrátit, ale nešlo to. Ale nakonec je ráda, že se aspoň jako dospělé potkaly a našly. Vtom Matylda uvidí znovu fretku Selmu, která utíká přes zahradu k domku a míří pod schody. Pod schody je opět škvíra, v které jí zmizí. Matylda se za ní vydává a dostává se do kostela na místo, kde spadla... Zdálo se jí to? Nebo jen zapracovala její fantazie? Nebo si jen vysnila setkání s maminkou? To můžeme ze závěru nezávěru knihy plné snových fantazií jen tušit.

Aktivita k této knize: Reflexe (Marušák, 2010, s. 131)

Popis činnosti: Reflexe

Cíl aktivity: Děti z povídání o knize a přečtené ukázky dokážou sestavit příběh, rozvíjí fantazii, vedou rozhovor s cílem zjistit podstatné,

Počet dětí: skupinka do 15 dětí

Časová náročnost: do 15 minut

Organizační forma: řízená skupinová

Věková kategorie: děti od 10let

Pomůcky: kniha, tužky, papírky na otázky, případný kostým či rekvizitu z Matyldina příběhu nebo maňáska - holčičku.

Motivace: Ukázka z knihy a poté práce s maňáskem či loutkou

Postup: Vysvětlím dětem, že se mohou setkat s Matyldou, kterou budu představovat já s maňáskem – holčičkou na ruce, a mohou se ji zeptat na vše, co v knize nebylo řečeno nebo je z jejího života zajímavé. Odejdu z knihovny (možnost být v kostýmu nebo mít v ruce nějakou rekvizitu, která vystihuje Matyldu či právě toho maňáska – holčičku Matyldu) a nechám dětem čas na přípravu otázek. Děti jsou ve dvou skupinkách, kdy každá skupinka má svého vedoucího, kterého si sami zvolí. Ten zapisuje na lístečky otázky od dětí. Děti se mohou s Matyldou setkat a zeptat se jí na věci, které byly v příběhu jen tak lehce naznačené, mohou se o Matyldě dozvědět víc tím, že se jí ptají. Rozhovor s Matyldou je zcela improvizovaný. Otázky musí mít určitá pravidla a je nutné dodržovat ze strany Matyldy základní východiska, která určují její postavu a její situace (viz ukázka z knihy). Když se rozhovor vyčerpá či otázky došly, odcházím na okamžik z knihovny a po malé chvíli se vracím bez maňáska už zase jen jako knihovnice.

S dětmi rozebereme, co se nového dozvěděly o Matyldě, jak by jí chtěly či mohly pomoci, zda mají pocit, že by jejich rada mohla Matyldě pomoci a jestli ne, tak proč. Mohou také říct samy za sebe, zda by se nebály proklouznout škvírou, a jak by se v jednotlivých situacích zachovaly. Bylo by také dobré poradit Matyldě, jak přimět tatínka, aby si s ní sedl a o nepřítomnosti maminky s ní promluvil. Pokud bude mít Matylda tašku, můžeme s dětmi také rozebrat, co v tašce má či by mohla mít a co by na první návštěvu mamince přinesly.

Reflexe: Kniha je psána trochu jiným jazykem i stylem, než byly děti doposud zvyklé číst. Porozumění textu i situace napomáhal maňásek - holčička Matylda - která odpovídala na otázky dětí a občas se i jich na něco zeptala. Příběh je určen spíše pro střední školní věk,

5.7 Braunová Petra: Nejhorší den v životě třetáka Filipa L.

Motiv zločinu a trestu, kdybychom to měli stručně charakterizovat, se objevuje v knize Petry Braunové Nejhorší den v životě třetáka Filipa L. (Albatros, 2011). Třeták Filip sedí za domem, kde bydlí, je opřený o zeď a má obrovský strach. Uvědomil si, že je možná zločinec! A stal se jím jedním neuváženým činem. Ani on sám nevěří tomu, co se hrozného stalo. Filip je docela normální kluk. Žije jenom s maminkou, která si jednoho dne domů přivede nového partnera i s jeho dospívající třináctiletou dcerou Monikou. Filip má z té nové rodinné situace radost, ale Monika to nese velice špatně a je protivná a má leckdy poznámky, které Filipa zraňují. Dospělí se jim buď smějí, nebo je berou na lehkou váhu anebo je vlastně vůbec neslyší, protože některé poznámky Monika pronáší, když je s Filipem sama. Monika totiž

nese velmi těžce rozvod rodičů a zčásti z něho viní Filipovu maminku, jenže té si to moc netroufne to své naštvání dát najevo, a tak si ho vybíjí na malém Filipovi. Menšího kluka jako případného kamaráda nebo človíčka, s kterým se teď bude muset stýkat, nechce za žádnou cenu přijmout. Štve ji, neskutečně ji štve. Podle ní má hloupé názory, je to mrňous, na kterého je potřeba například při výletech nejen dávat pozor, ale i na něho brát ohled. Podle Moniky je všude jen zdržuje, všude se na něho musí čekat, má pocit, že se mu oba dospělí - Filipova maminka i Moničin táta Petr - věnují víc než Monice.

A protože to Filipovi dává najevo víc než výmluvně, je Filip naštvaný, velmi naštvaný. A naštvaný člověk občas dělá věci bez rozmyslu, prostě nad nimi nepřemýšlí. Nepřemýšlí ani Filip. Vezme si z háčku klíče a jde do sklepa, kde poškodí brzdy na Moničině kole. Klidně si jde zase po svém. Těší se, jaká to bude legrace, až se Monika „vymele“ na nejbližším výletě. Jak si z ní bude dělat legraci, jak bude středem vtipů nejen jeho, ale i dospělých. Jenže vše dopadne jinak. Monika spí zrovna v bytě Filipovy maminky, dlouho nemůže usnout a přemítá o svém vztahu k Filipovi a jeho mamince Evě. Ráno zaspí, autobus jí ujede a ona, aby se vyhnula pozdnímu příchodu do školy, jde do sklepa pro kolo. Nevšimne si poškozených brzd. Cesta ke škole je od bytu Filipovy maminky z kopce a Monika náhle zjišťuje, že brzdy na jejím kole nefungují. Křičí, mává rukama - podle pozdějších svědectví kolemjdoucích- ale srážka s nákladním autem je neodvratná... Monika plnou silou vrazí do auta a má těžká zranění. Má zranění mozku, jak se později zjistí. Vrtulník odlétá s Monikou do nejbližší nemocnice. Jsou informováni rodiče. Rozbíhá se vyšetřování, které zjistí, že kolo bylo poškozeno ve sklepech, od kterého má klíče jen Filipova maminka a které visí odjakživa v předsíni na věšáčku. Filip také o neštěstí slyší, také musí velmi vyděšený vypovídat a dostane strach. Najednou si uvědomuje, co svým neuváženým jednáním způsobil. Uteče ze školy, ale domů nedorazí. Nastává pátrání i po něm. Policisté si v průběhu vyšetřování dají dvě a dvě dohromady a dojde jim, že Filipovo zděšení a ztracení dohromady souvisí s poškozeným kolem. Filipa najdu, odvezou zpět k mamince, která je z jedné strany ráda, že se Filip našel, ale z druhé strany si uvědomí, co vlastně Filip způsobil. Je velmi rozbolněná. Filip na svém útěku koupil červené korále, a ty chce darovat Monice jako gesto omluvy i usmíření zároveň. Maminka to pochopí a s Filipem jede za Monikou do nemocnice, Monika už má po operaci. Sice ještě nemá vyhráno, ale snad se bude zotavovat. A od Filipa korále přijme.

Kniha je psána v určitých časových sekvencích – začíná s novým dnem v 0:01 a končí v 24:00. Každá minuta je nabitá dramatickými událostmi, je psána zajímavě a se strhující naléhavostí otázek, které si Filip i ostatní kolem něho kladou a na které se snaží nacházet

odpovědi. Prolínají se zde osudy nejen Filipa, ale i Moniky, Moničina tatínka Petra, maminky Lenky i Filipovy maminky Evy.

Popis činnosti: Scénické čtení, rozhovor

Cíl aktivity: Pomocí scénického čtení přiblížit dramatickosti Filipovy situace, kterou musí řešit. Děti dokážou dramaticky podat připravený text, zkusí si do něho vložit něco svého, pokusí se o možnou improvizaci

Počet dětí: skupinka do 15 dětí

Časová náročnost: do 25 minut

Organizační forma: řízená skupinová

Věková kategorie: děti od 8 let

Pomůcky: kniha, stůl, židle, dětské kolo.

Motivace: Ukázka z knihy formou scénického čtení,

Postup: Jako aktivitu k této knize vybereme scénické čtení, které zpracujeme z úryvku této knihy a poté necháme proběhnout následný rozhovor plný naléhavých otázek a jasných odpovědí. V scénickém čtení má učitel roli vypravěče a vybere děti, které budou ztvárňovat ostatní osoby. Učitel jim jejich role (postavy) představí a vysvětlí, jak která postava reaguje a jaká je - např. dívka, která bude hrát Moniku, by ji měla hrát jako holku, která je ke všem a všemu přezírává, občas nešťastná a vzteklá, Filip zase nejistý, ale snažící se si Moniku naklonit. Dětem, které budou v rolích vystupovat, dáme prostor k tomu, aby si svůj text přečetly a zkusily se do něho vžít. K navození atmosféry před scénickým čtením použije učitel tikot hodin a vzdálený zvuk projíždějícího auta. Pokud děti budou chtít, mohou pro lepší vnímání, aby nebyly rušené zrakovými vjemy, zavřít oči a poslechnout si se zavřenými očima celou pasáž zpracovanou jako scénické čtení. Po přečtení s dětmi probereme čin, který Filip udělal, probereme emoce, které s námi občas cloumají a jichž se máme vyvarovat. Učitel klade otázky, které se váží k scénickému čtení, tedy k jeho obsahu, a děti se na ně snaží odpovědět. Pokud odpověď neznají, učitel ji doplní. Zaznít zde může i otázka trestnosti a potrestání takového činu, který Filip udělal: „Může být Filip jako třetáček trestán? A jak? Anebo zůstane čin, který provedl, bez potrestání? A jak se zabrání tomu, aby se Filip už nikdy takhle špatně choval?“

Text scénického čtení je součástí příloh této práce.

Reflexe: Scénické čtení děti bavilo, zvláště vypjaté situace, které jednotliví herci svým hlasem ještě patřičně zdramatizovali. Vhodně vybraná hudba i zvuky doplnily dramatickosti děje. Děj byl občas přerušován štronzem a otázkami, které posunovaly děj dále a v mnohém

ho i vysvětlovaly. Pro příští scénické čtení bych vybrala i nějaké rekvizity, aby bylo dotvoření scény lepší.

5.8 Fordovi Melanie, Annie a Steven: Jak přežít, když se rodiče rozvádějí

Velmi zvláštní je popis prožívání rozvodu rodičů v knize, kterou sepsaly samy děti, kterých se rozvod jejich rodičů velmi bytostně dotýkal. Má příznačný název Jak přežít, když se rodiče rozvádějí (Portál, 2016). „My jsme pořád doufali, že se to v naší rodině zlepší, ale k tomu nedošlo. Nejdřív jsme se báli, že se rodiče hádají kvůli nám. ... Po nějaké době nám ale došlo, že problémy našich rodičů jsou jiné a nemáme za ně zodpovědnost.“ (Ford, 2016, s. 13) Melanie, Steven a Annie Fordovi popisují své niterné pocity, vyslovují zde mnohdy věci, o kterých by se dřív i jen báli přemýšlet. A postupným rozebíráním se se stavem věcí, jak u nich nastal, musí naučit žít. „Ono to totiž vypadá, že dospělí znají odpověď na všechno. A já tehdy nechápala, že to tak není. Nejspíš měli takové problémy, které se napravit nedaly, a tak usoudili, že spolu už nemůžou žít.“ (Ford, 2016, s. 17) Velmi otevřeně všichni tři popisují stejné věci, ale každý trochu jinými slovy, které jim v životě, v rozděleném životě - tedy táta zvlášť a máma zvlášť - vadí. Pro Annie to bylo třeba to, že se o svátcích musela mezi rodiči střídat, že na Štědrý den seděla u jednoho z rodičů a na Boží hod se hnala k tomu druhému. Stevenovi se zase v toto období stýská po jednom z rodičů. Melanii vadí, že jsou na Vánoce bez Annie – je to pro ni, jako by tu něco chybělo. Pocity mnoha dětí jsou z jedné strany různé a na druhé straně velmi podobné. Trápí se, tápou, co dělat, jak se zachovat dál, jaký bude jejich další život - bez druhého rodiče zůstane prázdné nejen v domě či bytě, kde žijí, ale i v srdci.

Po přečtení ukázky z této knihy jsem zvolila rozhovor s dětmi plný otázek a odpovědí

Popis činnosti: Rozhovor

Cíl aktivity: Děti umí klást otázky a snaží se na ně hledat odpovědi

Počet dětí: skupinka do 15 dětí

Časová náročnost: do 20 minut

Organizační forma: řízená skupinová

Věková kategorie: děti od 8 let

Pomůcky: kniha

Motivace: Žádná otázka není špatná, žádná odpověď se nezlehčuje

Postup: S dětmi jsme si domluvily pravidla - otázky k tématu, nepoužívání vulgarismů ani nespisovných slov. A pokusíme se zodpovědět všechny otázky, které zde v tomto rozhovoru padnou. Děti spontánně pokládaly dotazy, a buď jsme odpovědi hledali v knize sourozenců Fordových anebo jsme se na ně pokusili nalézt odpovědi sami. Učitel vyzval přítomné děti, aby se - jestli o tom chtějí mluvit - přihlásily, zda se dostaly do některé ze situací zde popisovaných. Nemusely vyprávět svůj příběh, nikdo nebyl k ničemu nucen, jen zda se někdy setkaly osobně s podobnou situací jako sourozenci Fordovi.

Reflexe: Při práci s takto citlivým tématem je důležitá otázka důvěry mezi pedagogem a dětmi, bez ní by tato aktivita nesplnila svůj účel. Pro práci by asi bylo vhodné zvolit otázky na lístečcích anonymně napsaných a položených. Pro děti by tento způsob byl vhodnější.

6. Závěr

Projekt se věnuje nelehkému období, kterým mnoho dětí společně se svými rodiči prochází. V rámci tohoto projektu jsem se snažila ukázat - přiblížit - rozvod, prožívání období před a po něm a jeho dopady na děti, v této práci konkrétně děti mladšího a středního školního věku. V rámci svého zaměstnání i mimo něj jsem se často setkávala a setkávám s rodiči i dětmi, které toto nelehké období mají za sebou, případně si jím již prošli, stejně jako já a moje děti. Ne každý z nich byl sdílný, ne každý z nich se o tomto období chtěl bavit či na něho vzpomínat. Ale s odstupem času přece jen pár postřehů či myšlenek v našich rozhovorech padlo. Některé se shodovaly s odbornou literaturou, a ty je v práci možné najít, jiné měly čistě niterný vývoj a byly různě vnímané. Na přání vyprávějícího nebyly publikovány. Pro mnoho rozvádějících se partnerů vše rozvodem končí, ale opak je pravdou - mnohdy začíná dlouhé a nelehké období, kdy se všichni učí žít novým stylem života. Dítě si zvyká na to, že rodiče, které dosud oba mělo, ve většině případů již nemívá. Domácnost sdílí s jedním rodičem, pokud nezůstávají ještě po nějakou dobu po rozvodu ve společném bytě či domě. S druhým rodičem bývají, pokud se rodiče nedohodnou na střídavé péči, daleko méně než dřív. Je to situace, která je stresová, a jako taková není pro nikoho z přítomných příjemná a je pro všechny nová. Dítě zpočátku prožívá pocity nejistoty, trápí se steskem po druhém z rodičů, kterého vidí méně. Nezřídka bývá plačtivé, samotářské, zhoršuje se často i jeho školní prospěch. Děti potřebují oba milující rodiče, a i když tyto rodiče spolu již nežijí v společné domácnosti a mají nového partnera či dokonce uzavřeli nové manželství, tak děti musí cítit, že jsou pořád svými rodiči milované, že je mají a budou mít stále rádi. Bez podmínek.

Projekt ještě neproběhl jako celek, ale některé jeho části jsem prezentovala při besedách žáků místních základních škol v dětském oddělení knihovny, v rámci aktivit letního tábora i v rámci výchovatelské praxe. Jako celek ho připravujeme s kolegyněmi i dobrovolníky v rámci nového cyklu besed v podzimních měsících. Všechny knihy, které zde byly prezentovány, byly buď moje soukromé anebo z větší části právě z dětského oddělení místní Knihovny Anny Šperkové v Bučovicích, kde jsou dostupné širokému okruhu čtenářů. Snažila jsem se vybrat literaturu a ukázky z ní, které zaujmou každého dětského čtenáře a tyto ukázky podat formou, která je dětem mladšího i středního školního věku blízká. K aktivitám, které doprovází každou ukázkou z těchto knih, jsem použila množství různých rekvizit i zvuky

dotvářející atmosféru. V rámci projektu si mohou děti vyzkoušet různé připravené aktivity k vybraným knižním příběhům. Cílem je, aby si všechny děti uvědomily, že rozvod či rozchod rodičů sice není příjemný, ale když se všichni snaží, mohou se obtíže, které s ním souvisí přinejmenším zmírnit. Je také dobré, aby si i děti, které žijí v úplných rodinách, uvědomily, že situace, do které se třeba některý z jejich spolužáků dostal, není lehká a mohou mu pomoci i ony. Třeba tím, že se daného spolužáka či spolužačky nebudou stranit a pomohou mu, třeba i tím, že ho vyslechnou. Je důležité, aby se tyto děti mezi svými spolužáky či vrstevníky cítily bezpečně, protože právě rozvodem o pocit klidu, jistoty a bezpečí přišly. Pokud se toto povede, cíle projektu by podle mého byly naplněny.

Všechny knižní příběhy, které jsem do této práce vybrala, se tematikou rozvodu právě v rámci příběhu zabývají, ať již okrajově či plánovitě. Dětskému čtenáři poskytují možnost vyrovnat se s jednou z nejbolestnějších zkušeností z dětství – rozvodem či rozchodem – formou příběhu, který může prožít kterékoliv dítě. Dnešním dětem budou asi bližší příběhy odehrávající se v současnosti, ale i z těch starších příběhů se mohou poučit a uvědomit si, že to děti s vyrovnáváním se s rozvodem či rozchodem rodičů neměly lehké v žádné době, jak třeba ukazují knihy Heleny Šmahelové Velké trápení nebo Erika Kästnera Luisa a Lotka. Hrdinka románu Velké trápení Jana dokonce skončila v dětském domově. Luisa a Lotka se zase poznaly již jako odrostlé děti a složitým pátráním přišly na to, že mají společné rodiče, že jsou vlastně dvojčata, a když byly malé, rodiče si je rozdělili, a kdyby se nesetkaly na táboře, tak by se nikdy o sobě nedozvěděly. Ostatní knižní příběhy pro mladší a střední školní věk se odehrávají v současnosti nebo velmi nedávné minulosti. Najdeme v nich mnoho pohledů na život po rozvodu (Fordovi: Jak přežít, když se rodiče rozvádějí; Marka Míková: Škvíry), v současnosti poměrně často diskutovanou střídavou péčí (Ivona Březinová: Ďapka, kočka stěhovavá či Ivona Březinová: Tomáš a jeho rytíř Bětka – i když tady v tomto příběhu se o střídavé péči uvažovalo jen výhledově do budoucna). Téma sžívání se s novým partnerem rodiče, s kterým hlavní hrdina či hrdinka žije po rozvodu či rozchodu rodičů, a možná úskalí tohoto sžívání, je velmi pěkně vykresleno v knize Petry Braunové: Nejhorší den v životě třetáka Filipa L. či v knižním příběhu Petry Dvořákové: Julie mezi slovy. V posledních dvou jmenovaných knihách jsou také vysvětlena mnohá slova, která se rozvodu či rozchodu rodičů týkají a děti si jejich význam zprvu nedokážou představit. V určitém okamžiku je děj příběhu zastaven a slovo (rozvod, střídavá péče, soud, rozsudek, kyberšikana a další) vysvětleno úměrně čtenářovu věku. V knize Petry Braunové se navíc řeší i téma trestu a pomsty novému členovi nově vzniklé rodiny i o tom, kam až taková zaslepená pomsta může dojít.

Dětem, které právě prožívají bolestné období rozvodu či rozchodu, často spojené se stěhováním, právě tyto knihy mohou dokázat, že nejsou samy, kdo tento nelehký stav prožívá. Právě v některém knižním příběhu mohou najít onen „návod“ na to, jak se s tímto obdobím vyrovnat. I k tomu by měly dopomoci právě knihy představené v tomto bakalářském projektu. Mohou být také inspirací pro některého pedagoga, který s dětmi probírá jako průřezové téma např. současnou rodinu. Inspirací může být také pro vypracování některé další budoucí bakalářské či diplomové práce.

Klíčová slova

Rodina, vliv rodiny na výchovu, nefungující rodina, dítě a rozvod (rozchod) rodičů, výchovný proces, spolupráce rodiny a školy, dětská literatura, sociologické studie, pocity viny, emoce, reakce na novou situaci, stav po rozvodu (rozchodu), střídavá péče, vztahy mezi generacemi, nově vytvořená rodina.

Keywords

family, influence of family on upbringing, dysfunctional family, child and divorce (separation) of parents, educational process, cooperation of family and school, literature for children, sociological studies, feelings of guilt, emotions, new situation reaction, state after divorce (separation), alternating custody, intergenerational relationship, newly formed family.

Anotace

Bakalářský projekt „Dítě a rozvod (rozchod) rodičů a jeho dopad v dětské literatuře pro mladší a střední školní věk“ je zaměřen na seznámení se s knižními příběhy, v nichž můžeme nalézt tematiku rozvodu, traumat z něho, život v neúplné rodině i sžívání se s novými členy rodiny v případě, že rodič dítěte znovu chce žít v novém partnerském či manželském vztahu. Projekt začíná teoretickou částí, kde je téma rozvodu a rozchodu rodičů a jejich vnímání těmito dětmi, popsáno z mnoha zdrojů z odborné literatury. Praktická část se věnuje konkrétním knižním příběhům, kde hrdinové těchto příběhů prochází nelehkým obdobím rozvodu či rozchodu rodičů, jejich pocity, stres, který zažívají a následně, jak se s touto situací vyrovnávají. Ke každému příběhu je připojena aktivita včetně cílů, metod, popisu a reflexe. Na zvolených knihách určených pro děti mladšího a středního školního věku práce ukazuje v mnoha škálách těžký životní mezník v životě dítěte i jeho rodiny, jakým rozvod či rozchod rodičů bezpochyby je a jak je mnohdy pro hrdiny těchto dětských příběhů těžké se s ním vyrovnat.

Annotation

The bachelor thesis "Child and divorce (separation) of parents and its impact on literature for younger and middle school age children" is focused on explanation of book stories in which we can find the topic of divorce, trauma of divorce, life in a single-parent family and living together with new family members in case the children's parent wants to live in a new partnership or marriage. The project begins with a theoretical part where the topic of divorce and separation of parents and its perceiving by younger and middle school age children is described from many sources in the literature. The practical part is dedicated to specific book stories where the heroes of these stories are going through a difficult period of divorce and separation of parents, their feelings, the stress of their experience and how they cope with this situation. Each story is accompanied by an activity including goals, methods, description and reflection. In selected books for younger and middle school age children the work shows a difficult milestone in the life of a child and his family in wide range of situations, what divorce and separation of parents undoubtedly mean and how often it is difficult to cope with the situation for the heroes of these children stories.

Bibliografie

- ANTIER, Edwige. *Dítě toho druhého*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7178-946-1.
- BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. *Když se rodiče rozvádějí: Jak pochopit cítění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-843-2.
- BRAUNOVÁ, Petra. *Nejhorší den v životě třetáka Filipa L.* Praha: Albatros, 2011. ISBN 978-80-00-02817-0.
- BŘEZINOVÁ, Ivona. *Ťapka, kočka stěhovavá*. Praha: Albatros, 2017. ISBN 978-80-00-04861-1.
- ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
- ČAPEK, Robert. *Odměny a tresty ve školní praxi*. 2. přepracované vydání. Praha: GradaPublishing, 2014. ISBN 978-80-247-46-395.
- DISMAN, Miloslav. *Receptář dramatické výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. ISBN bez ISBN.
- DVOŘÁKOVÁ, Petra. *Julie mezi slovy*. Brno: Host, 2015. ISBN 978-80-7294-966-3.
- EMERY, Robert E. *The Truth About Children and Divorce*. New York: Penguin Group, 2004, 366 s. ISBN 978-1-101-15701-5.
- EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETTOVÁ. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti: Původní, klinicky ověřený program provázející ČTRNÁCTI ETAPAMI PROCESU ROZCHODU, ROZVODU AŽ K PŘÍPADNÉMU UZAVŘENÍ NOVÉHO MANŽELSTVÍ*. Praha: TALPRESS, 2000. ISBN 80-7197-169-3.
- FONTANA, David a Karel BALCAR. *Psychologie ve školní praxi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-7178-626-8.

FORDOVI, Melanie, Annie a Steven a Jann BLACKSTONE - FORD. *Jak přežít, když se rodiče rozvádějí*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1108-2.

FUČÍK, Petr. *Rozvod a změny reprodukčních strategií*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6093-7.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.

JANIŠOVÁ, Ivana. *Tomáš a jeho rytíř Bětka*. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 978-80-7239-163-1.

JUNGWIRTHOVÁ, Iva. *Mezi školkou a pubertou: Výchova školáka*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0473-2.

KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.

KÄSTNER, Erich. *Luisa a Lotka*. Dotisk 11. vydání (v roce 2018). Praha: Albatros, 2014. ISBN 978-80-00-03752-3.

KOPŘIVA, Pavel, Jana NOVÁČKOVÁ, Dobromila NEVOLOVÁ a Tatjana KOPŘIVOVÁ. *Respektovat a být respektován*. 2. vydání. Kroměříž: Spirála, 2007. ISBN 80-901873-7-4.

LANGMEIER, Josef, 2006, *Vývojová psychologie*, KREJČÍŘOVÁ, Dana, Vydání 4., přepracované a doplněné, v Grada Publishing 2., Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1284-0.

MACHKOVÁ, Eva. *Jak se učí dramatická výchova: Didaktika dramatické výchovy*. 2. vydání. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2007. ISBN 978-80-7331-089-9.

MARHOUNOVÁ, Jana. *Základy rodinného života I*. Dotisk prvního vydání. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-7168-033-8.

MARUŠÁK, Radek. *Literatura v akci: Metody dramatické výchovy při práci s uměleckou literaturou*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-172-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996, 144 s. ISBN 80-7178-085-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti potřebují nejvíc: Eseje z dětské psychologie*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-0006-5.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodiče a děti v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-968-3.

MÉGRIEROVÁ, Dominique. *100 námětů pro dramatickou výchovu: Hry a cvičení pro děti od 3 do 10 let*. Praha: Portál, 1999. ISBN 978-80-7178-288-2.

MÍKOVÁ, Marka. *Škvíry*. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-1311-2.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006. ISBN 978-80-86429-58-X.

NAVRÁTIL, Stanislav a Jan MATTIOLI. *Problémové chování dětí a mládeže*. Praha: GradaPublishing, 2011. ISBN 978-80-247-3672-3.

NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.

NOVÁK, Tomáš. *Rodičovské judo: Dítě během rozvodového řízení*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 80-247-0002-6.

OPRAVILOVÁ, Eva, 2016, *Předškolní pedagogika*, 1. vydání, Praha: Grada Publishing, ISBN 978-80-247-5107-8.

PELTOVÁ, Nancy Van. *Dítě v dobrých rukou: Knížka pro správné rodiče*. Praha: Advent-Orion, 2000. ISBN 80-7172-420-3.

PREKOPOVÁ, Jiřina. *Prvorozené dítě: O sourozenecké pozici*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0885-3.

PREKOPOVÁ, Jiřina. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu: Výchova a respektování dítěte*. Vyd. 7. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0826-6.

RHEINWALDOVÁ, Eva. *Rodičovství není pro každého*. Praha: Motto, 1993. ISBN 80-901338-4-3.

ROGGE, Jan-Uwe. *Proč jsou krkavci lepší rodiče*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0950-8.

ROGGE, Jan - Uwe. *Výchova dětí krok za krokem*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-249-2.

SAUZÉDE, Jean - Paul a Anne SAUZÉDE -LAGARDE. *Spokojené soužití v nové rodině*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-295-9.

SEKERA, Ondřej. *Rodina v nečase*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-877-6.

SMAHEL, Rudolf. *Domov prožít domov vytvářet*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1995. ISBN bez ISBN.

ŠMAHELOVÁ, Helena. *Velké trápení*. Osmé vydání. Praha: Albatros, 1986. bez ISBN.

TŘESOHLAVÁ, Zdeňka, Marie ČERNÁ a Marie KŇOURKOVÁ. *Dříve než půjde do školy: Lehká mozková dysfunkce v předškolním věku*. Praha: AVICENUM zdravotnické nakladatelství, 1990. bez ISBN.

ZÄHME, Volker. *Co by děti měly znát*. Čestlice: ReboProductions, 2005. ISBN 80-7234-420-X.

ZELINKOVÁ, Olga. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-326-0.

Https://www.czso.cz/csu/czso/uhrnna-rozvodovost-v-letech-1950-2018: Podíl manželství končících rozvodem za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství [online]. In: . [cit. 2020-05-01]. Dostupné z: www.csu.cz

Přílohy

Ukázka scénického čtení ke knize Petry Braunové Nejhorší den v životě třetáka Filipa L. – zpracováno podle stejnojmenné knihy.

Braunová Petra: Nejhorší den v životě třetáka Filipa L.

Osoby a obsazení: Filip, Monika, Filipova maminka Eva, Moničin tatínek Petr, vypravěč

Vypravěč: Může být malý kluk zločinec? Ano nebo ne? Touhle otázkou začíná kniha o malém chlapci, třetáku Filipovi, který žije – co jeho paměť sahá - jen s maminkou. Je vcelku spokojený, jen občas cítí, že nejsou úplná rodina, že chybí tatínek a podvědomě ho čeká. Čeká, že někdy přece jen přijde. Jenže maminka je mladá a nechce být sama, a tak jednoho dne představí Filipovi svého přítele Petra a také Filipovi oznámí, že s nimi bude Petr bydlet. A občas za ním přijede jeho dcera Monika, které je 13 let. Chtěl ji mít rád, ale nemá... Opravdu ne – je to namyšlená holka a Filip ji nemá rád! Filip se převaluje v posteli a tíží ho těžký sen... V něm je s Monikou... A Filipův nejhorší den v životě začíná - začíná zároveň se začátkem dne – v 0:01. Ano, budeme sledovat Filipa po celý den, minutu po minutě, až do samého začátku dne nového. Filipa však nyní trápí nepříjemný sen. Brodí se bahnem až po kolena, nemůže z mazlavého pekla vytáhnout nohy, bahno ho stahuje do hlubin...

Filip: Ááááá! Pomoc!!! Pomoc!!!

Vypravěč: Vidí Moniku a vztahuje k ní ruce.

Filip: Pomoz mi!

Monika: (šklebí se) Co zíráš?

Vypravěč: Filip křičí na celé kolo, ale Monika pohodí světlou hlavou a odchází...

Filip: Pomoc! Moniko! Pomoc!

Vypravěč: A probudí se. A u postele stojí maminka.

Maminka: Co se děje? Zdálo se Ti o Monice?

Vypravěč: Synův křik ji probudil a polekal. Pohladí ho po čele. Horečku nemá.

Maminka: To byl zlý sen. Ale už je pryč. Spi dál, je noc.

Vypravěč: Filip ale nemůže usnout, převaluje se v posteli a přemýšlí, co se mu zdálo. Proč se mu ve snu objevila Monika, kterou nemá rád. Nerozumíte tomu, proč nemá Filip Moniku rád?

A nevíte, kdo je to Monika? Tak pojďme hezky od začátku. Jedno úterní odpoledne mu maminka, která se jinak jmenuje Eva, řekla.

Maminka: Mám pro Tebe překvapení.

Filip: Jaké překvapení?

Maminka: Velké. Našla jsem si prima kamaráda. A ráda bych Tě s ním seznámila. Mám ho moc ráda. Když budeš souhlasit... bude tu s námi bydlet. Dnes nás pozval do cukrárny.

Vypravěč: Filip zůstal zaraženě stát... Odjakživa bydlí s maminkou sám a teď tohle? A slyší jen větu "Bude tu s námi bydlet." Filip chce mamince vysvětlit, že je dobré mít kamaráda, ale co když se tu náhodou objeví táta? Jak mu to vysvětlit?

Maminka: Nemusíš se ničeho bát. Petr je skvělý člověk a má bezva dceru Moniku. Je jí třináct let.

Vypravěč: Kdo je vůbec Filipův táta? A jak to, že ho nikdy neviděl? No, to se občas stává. Filipova maminka se s jeho otcem rozešla a po čase zjistila, že je těhotná, že čeká dítě. Ale neměla na Filipova otce telefon. Můžete si říct – copak maminka Eva otce svého dítěte nehledala? Ale ano. Hledala ho sice, ale nikdy nenašla. Když se malý Filip začal ptát.

Filip: Kde mám tátu? Každý z mých kamarádů ho má.

Maminka: Máš přece dědu.

Filip: Kde mám tátu?

Maminka: Já nevím.

Vypravěč: A v parku na lavičce vyprávěla Filipovi příběh, kdy se na konci narodil on – Filip.

Filip: A proč tady není?

Maminka: Protože jsme se špatně domluvili... a já jsem mu nestačila říct, že jsi na cestě.

Filip: Na jaké cestě?

Maminka: Na cestě na svět. U mě v břiše. Táta se vrátil do rodné země.

Filip: Kam se vrátil?

Maminka: Tvůj táta nebyl Čech. V České republice jen studoval. Po skončení studia se vrátil do země, kde se narodil.

Filip: Do jaké země?

Maminka: Do Ameriky.

Filip: A proč jsi mu nezavolala?

Maminka: Protože jsem předtím ztratila mobil a s ním i jeho číslo. A Tvůj táta si nejspíš myslel, že jsem ho přestala milovat, když už se mi nemohl dovolat a jsem se mu neozvala.

Vypravěč: A Filip si pomyslí, že dospělí jsou někdy horší než děti! Ale čas běží dál – tento rozhovor měl s maminkou před mnoha lety. Teď je přece velký kluk. Jenže se mu pořád

nedaří usnout. Vzpomíná na první setkání s maminičným kamarádem Petrem a jeho dcerou Monikou. Petr byl vysoký a měl pevný stisk ruky. Vypadal sympaticky.

Petr: Ahoj Filipe, rád Tě poznávám. Slyšel jsem, že rád hraješ kopanou. Já taky! Chodím na hřiště. Když budeš chtít, můžu Tě vzít s sebou.

Vypravěč: Maminka sleduje pozorně rozhovor dvou mužů – svého „malého“ muže a dospělého chlapa. A moc si přeje, aby se Filip s Petrem skamarádili. Už to vypadalo nadějně, když tu se do cukrárny, kde měli schůzku, vřítela světlolvasá dívka.

Petr: Tohle je Filip, syn Evy, seznámte se.

Maminka: A tohle je Monika, Petrova dcera.

Monika: Čau.

Vypravěč: Řekla jen „čau“ a ušklíbla se. Dívala se povýšeně. Hlavou se jí honila ošklivá slůvka. Cítila hrozný vztek. Proč? Co jí Filip udělal? Nic, Filip jí přece v životě neviděl, ale vadilo jí, že se musí předvádět jako opička, aby se zalíbila tátově nové přítelkyni a jejímu synovi. Třináctiletá Monika má tátovi za zlé, že opustil její maminku Lenku a tím vlastně i ji. A ten kluk na ni zírá vytřeštěně, jako kdyby měla na obličejí nějaké znamení nebo šmouhu. Dospělí se snaží udržet konverzaci, snaží se o veselou náladu u stolu. Ale nepomáhá ani zmrzlinový pohár, který dětem objednali, aby je naladili k dobrému.

Maminka: Podél řeky je nová cyklostezka, můžeme ji vyzkoušet hned v sobotu, dokud je hezké počasí. Za chvíli budou podzimní mlhy. Moniko, Ty prý ráda jezdíš?

Vypravěč: Filip se začal na společné výlety těšit, ale Petrova dcera se tvářila tak odtažitě. Filip se těšil, jak mu všichni kluci budou závidět, že jede na výlet s krásnou Monikou. Zíral na ni s obdivem, ale zapomněl u toho zavřít pusy a Monika se zase v duchu vztekala.

Monika: (nasupeně, jen tak pro sebe) No super, táta mě vzal do cukrárny, aby na mě zíral tenhle prcek jako na rozsvícenou prskavku? (K Filipovi) Co na mě tak zíráš?

Petr: Moniko!

Vypravěč: Petr Moniku okřikl. Filipovi se v mysli rozlilo velké zklamání. Co udělal špatného? Maminka má kamaráda Petra, on se těšil, že bude mít taky kamarádku, s kterou si bude hrát! Monika je starší, měla by mít rozum, ale nadšená z toho, že jí táta oznámí, že ji v úterý seznámí se svou přítelkyní Evou a jejím synem, rozhodně nebyla. Doma maminka vysvětlí Filipovi, že Monika má vztek, protože se její rodiče rozvedli. Co je to vlastně rozvod? Rozvod je smutná věc. Není to obyčejný rozchod lidí, kteří se nechtějí dál vídat, protože si nerozumějí. Takoví lidé se klidně rozejdou. Rozvod se týká muže a ženy, kteří uzavřeli manželství. Ti se nemohou rozejít jen tak. Takový je zákon. A ten se musí dodržet. Rozvod začíná obálkou s modrým pruhem. Soudci pokládají manželům spoustu otázek, mimo

jiné i ty, které se týkají dětí. Tak jsme si vysvětlili slovo rozvod a teď se vraťme k našim hrdinům. Jak si slíbili, vypravili se společně na výlet. Monika, která probrečela kvůli tátovi a jeho nové přítelkyni se synem několik nocí, byla protivná i na výletě. Z Filipa si dělala legraci, ujížděla mu, i když se snažil jí ze všech sil dokázat, že není žádný prcek. Monika Filipovi pěkně pila krev! Ale bylo to i obráceně! Maminka to viděla a večer si s Filipem popovídala.

Maminka: Netrap se, Monika na Tebe žárí. Až si zvykne, že svého tátu neztratila a že je pořád její, a ne Tvůj, uklidní se.

Filip: Petr přece není můj táta! Proč si to myslíš?

Maminka: Moniku dráždí, že s nimi Petr už nebydlí.

Filip: A proč se od nich Petr odstěhoval?

Maminka: Protože... protože si se svou ženou přestal rozumět.

Vypravěč: A Filip měl zase o čem přemýšlet a říkal si, že to taky nemá Monika jednoduché a že se na ni bude snažit hledět jinak. Jenže Monika se k Filipovi nepřestala chovat přezíravě. Týden na horách, který spolu s dospělými strávili, byl pro Filipa doslova utrpením. Proč je Monika taková? Maminka mu říká, že Monika je v pubertě, že s ní cloumají city – chvíli se směje, chvíli brečí, chvíli se vzteká. Anebo všechno dohromady. Filip tu osudnou noc dál vzpomíná – uběhla zima a nastalo konečně jaro. Když se Filip vrátil ze školy v přírodě, nemohl jejich byt poznat. Udály se zde velké změny – přibyly nové skříně a skříňky na Petrovy i Moničiny věci. Monika byla pořád stejně otrávená. Filip je nešťastný a snaží se s Monikou navázat přátelství, ale ona nechce. A tak jednou v noci na ni několikrát zavolá (spí spolu v jednom pokoji) a tu Monika nejen, že dělá, že neslyší, ale navíc Filipa praští knihou po hlavě, vykřikne na něho něco moc ošklivého a vyplázne na něho jazyk. Filip je z toho v šoku. V pokoji je cítit napětí. Filip si slibuje, že to tak nenechá, že se Monice pomstí, že jí něco provede...

Tady provedeme střih, štronzo, zastavíme na chvíli děj i scénické čtení. Rozebereme si dosavadní děj scénického čtení, zkusíme s dětmi vymyslet, co by mohl Filip udělat, aby si Moniku naklonil, aby ho přestala přezírat a začala se k němu chovat lépe. A pak pokračujeme.

Vypravěč: Filipa jsme opustili v situaci, kdy byl našťvaný a vymýšlel pomstu. A když si potom později vzpomínal, co ho k tomu, co potom udělal, vedlo, nedokázal odpovědět. A co vlastně Filip udělal? Vzal si z věšáčku klíče od sklepa, potichu se vytratil z bytu a ... Vymyslel d'ábelský plán. Ve sklepě poškodil na Moničině kole brzdy. A vrací se do postele,

ale dlouho nemůže usnout, protože ho tíží svědomí. Tížilo Vás taky někdy svědomí? Pokud ano a znáte tenhle pocit, tak víte, o čem mluvím. A pokud ne, tak si poslechněte, co bylo dál... Ale co je vlastně s Monikou? Monika měla hezký den, měli besedu s cestovatelem, který nejen hezky povídal o cestování, ale také o vzájemné pomoci na cestách a nejen na nich. A ona najednou zjistí, že Filip vlastně není tak špatný kluk. A protože se stydí mu to říct, napíše mu dopis. Vraťme se ale k Filipovi. Ten svůj ďábelský plán pomsty dokončí – brzdy na kole jsou poškozené. Už vidí Moniku, jak nasedne na kolo, prudce se rozjede, aby jako vždy Filipovi ujela, ale ouha! Jakmile bude chtít zabrzdít, nepůjde to, a Monika si pěkně namele. Spadne z kola a odře si kolena, protože odmítá nosit na ně chrániče! Jenže pořád si v duchu říká, že by to neměl dělat... Ale co, už je to uděláno! A ráno...

Maminka: Moniko, vstáváme!

Monika: Jo, už vstávám.

Vypravěč: A usne znovu jako špalek, protože toho v noci moc nenaspala.

Maminka: Vstávej! Přijdeš pozdě do školy!

Monika: Ale ... Už jdu...

Maminka: Jestli přijdeš pozdě do školy a přineseš poznámku, nedostaneš kapesné. Uvařila jsem Ti čaj. Rohlík si namaž sama a připrav si svačinu do školy. Zvládneš to?

Monika: Ale jo...

Vypravěč: Dokud je maminka v pokoji, tak Monika dělá, že vstává, ale jakmile odejde, Monika si znovu lehne. A usne jako špalek. Kocour Eliáš má hlad a tak se dožaduje svého jídla a čumáčkem se dotýká Moničiny tváře. Tu to probudí a nastává kolotoč! Monika začne lítat po bytě, honem se oblékat, hledá tričko, ponožky, nestíhá. Zase přijde pozdě a zase dostane poznámku a žádné kapesné! Musí to stihnout! Musí! Cesta ale trvá víc než 15 minut a teď je 7:41, a to rozhodně nestihne! Ale moment! Na co má kolo? Pojede do školy na kole. Nešťastný nápad, Moniko! Chce se Vám taky zakřičet: „Moniko, neber si to kolo!“? Monika si ale ničeho nevšimla – ne nadarmo se říká, že když člověk spěchá, tak ledacos přehlédne. Vyvezla kolo před dům a mrkla na mobil – do začátku vyučování zbývalo 9 minut.

Monika: To bych mohla stihnout. Poprosím školníka, aby mi kolo schoval, a tím ušetřím čas a dojdu na začátek vyučování. A třeba bude mít úča zpoždění. Jo, občas se to stává, že dojde až chvíli po zvonění.

Vypravěč: Monika vyjíždí, šlápne do pedálů a jede. Cesta do školy je od domu z kopce, kolo nabírá rychlost. Ze sousední ulice, která je hlavní silnicí, se pomalu blíží nákladní auto, které řídí spokojený novopečený dědeček. Má radost, protože se mu právě v noci narodil první vnouček. Usmívá se a ... A periferním (bočním) viděním zahlédne, jak se zleva ke křižovatce

velmi rychle blíží na jízdním kole dívka. Řidiči bleskne hlavou, že jede hodně rychle, ale říká si, že ona musí vědět, že má dát náklad'áku přednost. Musí to vědět! Ona to ví, a přesto s hrůzou v očích nezastavuje. Nemůže, neumí to bez brzd. Už ví, že nefungují.

Monika:Neeeeee!

Vypravěč:Řidič Jan zoufale troubí a brzdí, ale ... Několikatunové auto sice zastavuje, ale... Monika zavře oči, křečovitě svírá řidítka a vráží do auta. Ozvala se dutá rána. (zde je možné pustit ze zvukového záznamu pro autenticitu zvuk bortících se plechů). Kolo se rozmáčklo, jako by bylo z papíru a Monika se jako hadrová panenka vznesla do vzduchu. Velkým obloukem dopadla na silnici. Hlava jí břinkla o zem. A najednou jako by se čas zastavil... Všichni v okolí jsou v šoku a zoufale hledí na Moničino nehybné tělo, nepřirozeně zkroucené tělo...Řidiči konečně vystupují z aut. Znáte číslo záchranné služby? (Dotaz pro posluchače) Je to 155 nebo 112! Někdo zavolal a rozbíhá se záchranná akce... Sirény kvílí, záchranáři se ptají okolostojících i řidičů, co vystoupili z aut, co se stalo, přijíždí Policie ČR a začíná vyšetřování... O nehodě se dozvídají postupně Moničini rodiče, od plačícího Petra i maminka Eva, a protože se srážka stala jen kousek od školy, tak od školníka i celá škola a tím pádem i Filip.

Jak mu je? Co se mu v této chvíli honí hlavou? Má strach nebo je mu to jedno? Co udělá Filip poté, co se dozví o Moničině nehodě a těžkých zraněních? Jak pokračuje vyšetřování? A co se z něho dospělí – rodiče obou dětí – dozví? Zkusme se vžít do jejich pocitů – pocitů všech a říct si, co bylo špatně a proč.